

PROSTOR

Metodická podpora

**pro práci s polarizujícími tématy
ve vzdělávání**

—

**Dopady polarizujících sporů
na dodržování lidských práv se
zaměřením na vybrané skupiny**

Gender

PRO SPOR

Projekt Ochrana Lidských práv v POLarizovaném kontextu (OLIPOL)
je podpořen z Programu Lidská práva Norských fondů pod číslem
LP-HRMGSA-026. Projekt vzniká ve spolupráci Nesehnutí s Ústavem
politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

ÚSTAV POLITOLOGIE
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova

Grafická úprava a sazba písmy Kakao a Haffer:
Matěj Málek / www.stilltesting.cz

Obsah

Odkazy označené v textu symbolem jsou dostupné v rozcestníku na stránce prostorprospor.cz/metodiky/odkazy

2		Obsah
4	1	Úvod
10	2	Úvodní aktivity
12	2.1	Flower power / a
13	2.1	Flower power / b
14	2.2	Hodnoty
15	2.3	Dyády
16	2.4	Živé sochy
17	2.5	(Ne)rovnosti
18	2.6	Lidská práva
19	2.7	Škály
20	3	Tematické aktivity
23	3.2	O co jde ve sporech o “gender”?
28	4	Pracovní listy
29	4.2	Istanbulská úmluva
31	4.2.1	Co je Istanbulská úmluva
33	4.2.2	Rámování
35	4.2.3	Analýza rámování nejvýraznějších aktérů
43	4.2.4	Nenásilná komunikace: vedeme dialog
46	5	Případové studie
47	5.2	Istanbulská úmluva a „genderová ideologie“
50	6	Problematika a témata projektu
53	6.1	Polarizace a její dopady na lidská práva
61	6.3	Jak mluvíme o genderu?
64	7	Slovník pojmů

1
úvod

Metodika, kterou čtete, je výstupem projektu Ochrana lidských práv v polarizovaném kontextu (OLiPol), realizovaného ve spolupráci Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a organizace NESEHNUTÍ. Na Ústavu politologie dlouhodobě probíhá výzkum problematiky polistopadového politického vývoje ve střední Evropě, který byl analyzován např. v publikaci *Central European Culture Wars: Beyond Post-Communism and Populism* (2021). Organizace NESEHNUTÍ se od svého vzniku zabývá ochranou lidských práv a vzděláváním bez předsudků. Metodika představuje ojedinělý pokus o spojení těchto oblastí zájmu na základě přímé aplikace sociálněvědního výzkumu do vzdělávacího materiálu. Jejím cílem je přispět k deeskalaci sporů a k jejich přenesení z polarizující do produktivní polohy.

Předmětem metodiky jsou dopady společenské polarizace na dodržování lidských práv. Vycházíme z přesvědčení, že polarizující spory eskalující kolem témat jako respekt k náboženské diverzitě, genderová rovnost nebo přijímání uprchlíků neústí v žádné uspokojivé řešení, protože jsou často jen zástupným problémem širších politických sporů, skupinových zájmů a společenských nerovností. Přesto je důležité k nim přistupovat se vši vážností — už jenom proto, že negativně dopadají na důstojnost a životní podmínky zejména těch skupin, které jsou v nějakém ohledu společensky znevýhodňovány, a dochází k porušování lidských práv jejich členů.

Lidská práva obecně v metodice chápeme optikou Listiny základních práv a svobod, která vymezuje základní principy soužití v demokratické společnosti a poskytuje každému člověku nezpochybnitelný standard ochrany jeho důstojnosti a práv. Jedná se o pravidla hry, o jejichž nutnosti nás učí historická zkušenost. To neznamená, že by jejich politický výklad byl neměnný. Neměl by však vést ke zhoršení současného stavu.

Od roku 2015 pozorujeme nárůst bagatelizace a relativizace lidských práv i u skupin, kde jsme se s tím tolik neseťkávali — od uprchlíků přes ženy až po lidi s nenormativní sexuální orientací a genderovou identitou. V tomto světle se zdá, že dochází k zásadní proměně vnímání lidských práv jakožto samozřejmého rámce politického a společenského života.

Jedním ze způsobů, jakým výše uvedenou změnu uchopit, je její zasazení do širšího pohybu od socioekonomicky definovaného politického konfliktu k tomu kulturnímu. Tzv. kulturní války pracují s představou politiky jako souboru střetů kolem určitých hodnot a norem, v nichž je obtížné dospívat ke kompromisním řešením. Posiluje se vnímání politiky způsobem, kdy vítězství jedné strany vždy znamená prohru druhé.

Nejpozději od tzv. uprchlické krize se šíří narativ o rozdělené společnosti vytvářející dojem, že česká společnost sestává ze dvou jasně ohraničených a vzájemně si oponujících skupin. V tomto pohledu se však ztrácí ze zřetel dvě věci. Zaprvé, spíše než rozdělená, je společnost fragmentovaná. Téměř nikdy neexistují jen dvě skupiny s protikladnými postoji, ale spíše množství různých skupin s různými postoji. Zadruhé, dochází k přehlížení faktu, že za eskalací sporů zpravidla stojí konkrétní aktéři s konkrétními zájmy, pro které předmět sporu může být spíše jen příležitostí k prosazení vlastní agendy než výrazem zájmu o daný předmět.

Představa o rozdělené společnosti značně zkresluje realitu, a právě proto bývá různými aktéry využívána k mobilizaci svých stoupenců. K tomu často používají taktiky vyvolávání pocitu až existenčního ohrožení („teď jde o všechno“) a jiných silných emocí. Emoce jsou samozřejmě neodmyslitelné od politiky. V případech polarizujících sporů jsou však jedním z důvodů, proč se v nich nedaří najít smysluplné řešení. Zároveň tím některé skutečně palčivé problémy české společnosti — nízké mzdy, nedůstojné pracovní podmínky, nízká sociální mobilita související s nastavením vzdělávacího systému, vysoká míra zadluženosti (exekuce), nedostupné bydlení, omezená adaptace na klimatické změny aj. — zůstávají nedotčeny. Naopak posilují negativní jevy, jako je rasismus, islamofobie nebo misogynie.

Předkládaná metodika reaguje na rozmach polarizujících sporů nabídnutím uceleného souboru aktivit vyučujícím na pedagogických fakultách, kteří je mohou využít při vzdělávání studujících zejména na oboru základy společenských věd. Aktivity usilují o rozvoj komplexního přemýšlení nad problémy, k čemuž využívají metody kritického myšlení a nenásilné komunikace, a jsou sestaveny na základě třífázového modelu učení E-U-R. Zvolené teoretické rámce a vzdělávací metody kombinují analýzu s pohybem a zážitkem, jakož i zvědomováním emoční stránky procesu učení. Témata, kolem nichž se vede polarizující spor, jsou tudíž prozkoumávány z racionálního, emočního a postojového hlediska.

Metodika nenabízí jednoduché řešení, ale umožňuje studujícím klást si otázky a zamýšlet se nad různými tématy nejen pomocí analýzy, ale také se k nim vztáhnout skrze svůj hodnotový rámec a vlastní pozici ve světě. Použité metody rozvíjí schopnost kritického myšlení, klíčové kompetence řešení problémů a citlivost a empatii vůči znevýhodněným skupinám.

Metody nenásilné komunikace pomáhají studujícím zvědomit si emoce, pojmenovat je a zároveň se vztáhnout k emocím a potřebám druhého. Porozumění vlastním emocím a potřebám, jakož i potřebám a emocím druhých,

pomáhá vytvářet prostor, ve kterém se mohou potkávat různé názory, včetně těch nesouhlasných, ale dialog mezi nimi je veden s respektem k druhým a férově. Smysluplný dialog přispívá k deeskalaci konfliktu a k hledání nových způsobů, jak dotčená témata lépe uchopit.

O metodice

Záměr

Záměrem metodiky je umožnit studujícím získat hlubší pochopení dynamik společenských konfliktů, přispět pomocí navrhovaných metod k deeskalaci polarizujících sporů souvisejících s představou o rozdělené společnosti a pomoci hledat taková řešení, která budou přispívat k rozvoji konstruktivního dialogu.

Metodika zároveň přináší aktivity, které umožňují rozvíjet aktivní naslouchání, pomáhají uvědomit si vlastní hodnoty a respektovat hodnoty druhých, vytvářet a uvědomovat si vlastní postoje, učit se empatii a obecně nenásilně komunikovat.

Aktivity jsou v metodice vztaheny ke třem tématům: šátkové aféře, ratifikaci Istanbulské úmluvy a přijímání uprchlíků z Ukrajiny. Získané poznatky ale mohou studující aplikovat také na další témata, kolem kterých mohou vznikat polarizační spory.

Konečně je součástí záměru metodiky poskytnout účastníkům a účastnicím nástroje a porozumění, které mohou využívat ve vlastní vzdělávací praxi.

Spory a témata

Spor o „islám“ přiblíží tzv. šátková aféra. V roce 2013 se dívka původem ze Somálska ohradila vůči zákazu nošení šátku na zdravotnické škole. Následně kvůli němu školu opustila, neboť byl tento zákaz v rozporu s praktikováním jejího náboženství. Do sporu se vložilo množství aktérů, včetně ombudsmanky, soudů a odpůrců islámu, a pokračoval až do roku 2019. Šátková aféra je v metodice využita k ozřejnění dynamiky eskalace sporu, ve kterém šlo o daleko více věcí než jen o islám, a k demonstrování toho, jak funguje othering, a jaké dopady může mít na zranitelné skupiny.

Spor o „gender“ přiblíží případ ratifikace Úmluvy Rady Evropy o prevenci a boji proti násilí na ženách a domácímu násilí (známé též jako Istanbulská úmluva), která byla českou vládou podepsána v roce 2016, a dosud nebyla ratifikována parlamentem. Přestože

účelem úmluvy bylo posílení ochrany obětí násilí, někteří aktéři ji využili k vyvolání odporu ke konceptu genderu, který tento dokument zmiňuje, a k převedení problému domácího násilí na konflikt liberálních a konzervativních hodnot. Tematická aktivita ozřejmuje dynamiku sporu a různorodost pojetí slova „gender“ a s ním spojenou komplexitu pozic, přičemž nabourává představu o společenské polarizaci.

Spor o „rasu“ a *rasismus* je demonstrován na přijímání uprchlíků z Ukrajiny v roce 2022. Tato zkušenost znovu poukázala na to, jak velký vliv má „rasa“ na poskytování rovného zacházení. Zatímco bílí Ukrajinci byli převážně přijímáni, ti nebílí se potýkali s různými formami diskriminace i násilí. Hlavním důvodem k tomu byly v Česku dlouhodobě existující protiromské předsudky a stereotypy. Nejednalo se však pouze o diskriminaci od jednotlivců, svou roli v tom sehrály také státní instituce a historicky utvářené strukturální formy znevýhodnění. Všechny tyto formy rasismu zapříčinily humanitární krizi na pražském hlavním nádraží. Na tomto tématu jsou tedy osvětleny různé úrovně rasismu, ukázány dopady polarizujících sporů na lidská práva konkrétních skupin a představeny postupy, jak polarizační spory nasměrovat ke konstruktivnímu dialogu.

Cílové skupiny

Metodika je určena hlavně vyučujícím na pedagogických fakultách vysokých škol, kteří ji mohou implementovat během výuky. Primární cílovou skupinou jsou studenti a studentky bakalářského a magisterského studia na pedagogických fakultách. Předpokládáme, že metodika bude využita především v případě studujících oboru základy společenských věd. Sekundární cílovou skupinou jsou studující středních škol, s nimiž budou ve své praxi pracovat studenti a studentky pedagogických fakult, kteří mohou aplikovat dané metody a postupy během vlastní praxe a výuky a dlouhodobě se k metodice vracet jako ke zdroji informací a inspirace pro vlastní praxi.

Metodika může být využita i na jiných vysokoškolských oborech a také v rámci neformálního vzdělávání. Metodika bude i po ukončení projektu OLIPol přístupná na stránkách Filozofické fakulty UK a NESEHNUTÍ. Bude představovat informační i praktické materiály pro všechny vzdělavatele a vzdělavatelky, kteří chtějí vést skupiny k většímu porozumění společenským jevům, jako jsou kulturní války, strukturální nerovnosti nebo meziskupinové předsudky a stereotypy. Současně může být metodika pomoci při vytváření prostředí přívětivého pro konstruktivní řešení sporů a dialog.

Metody

Témata šátkové aféry, Istanbulské úmluvy a přijímání uprchlíků z Ukrajiny jsou v metodice zpracovány pomocí různých metod, které pomáhají prozkoumat témata a dlouhodobější společenské dynamiky v dané oblasti z více stran. Využíváme metod nenásilné komunikace a kritického myšlení v pojetí představeném programem Čtením a psaním ke kritickému myšlení (Reading and Writing for Critical Thinking). Na základě tohoto programu se v metodice opíráme o třířázový model učení E-U-R.

Stěžejní část aktivity se věnuje porozumění vybraným polarizujícím sporům a tématům. Následně je podrobí analýze v celospolečenském kontextu z hlediska dopadů na ohrožené skupiny a na společnost obecně. V průběhu této fáze vycházíme z analýz akademické části týmu projektu OLIPol (Ústav politologie, UK v Praze). Pomocí metod aktivního učení, které vycházejí z programu Čtením a psaním ke kritickému myšlení a pomocných otázek, vedeme studující k přemýšlení nad motivacemi a strategiemi různých aktérů, prozkoumáváme mocenskou dynamiku a snažíme se odhalit skryté mechanismy, které udržují společenské nerovnosti. Za stěžejní nástroj pro porozumění daným situacím a jejich širším souvislostem považujeme diskuzi a dobře kladené otázky, které podněcují studující k samostatnému myšlení a prohlubují porozumění příčinám a důsledkům zkoumaných jevů.

Považujeme za důležité pracovat s emoční stránkou námi uváděných témat a sporů a s tím, jak mohou na studující působit. Proto už v analytické části aktivit pracujeme s otázkami, které míří na prožívání aktérů a studujících, kteří tématem procházejí. Dále navazujeme teorií nenásilné komunikace, která propojuje naše emoční prožívání s potřebami a se strategiemi, jak tyto potřeby naplnit. Nenásilná komunikace směřuje k vytváření porozumění mezi lidmi a k hledání řešení přijatelných pro všechny zúčastněné. Postupy nenásilné komunikace původně vyvinul psycholog Marshall Rosenberg¹, následně byly rozpracovány teoretičkou a aktivistkou Miki Kashtan². Základ nenásilné komunikace spočívá ve specifickém zaměření pozornosti a přístupu k mezilidským interakcím i k sobě samému. Vychází z vědomí vzájemné

1 Přehled děl: *Nenásilná komunikace, Nenásilná komunikace a moc, Nenásilná komunikace v praxi, Nenásilná komunikace ve škole*, viz: <https://www.databazeknih.cz/autori/marshall-rosenberg-17476>

2 Český prozatím vyšlo: *Svět nenásilí*, 2022 Alferia. Jiné nepřeložené tituly: *The Little Book of Courageous Living, Spinning Threads of Radical Aliveness: Transcending the Legacy of Separation in our Individual Lives*.

provázanosti (interdependence) a předpokladu, že všichni sdílíme stejné potřeby, přestože se často lišíme ve způsobech, kterými se je snažíme naplnit. Pomocí této teorie se zamýšlíme nad tím, jak vést dialog napříč různými skupinami s respektem k sobě a ostatním, tedy jak o náročných tématech mluvit s uznáním všech emocí a hledáním řešení, která zohlední hlubší příčiny problémů.

Jak používat metodické a doprovodné materiály

Metodika se věnuje vzdělávání v oblasti dopadů společenské polarizace na dodržování lidských práv se zaměřením na spory související s kategoriemi islámu, genderu a „rasy“ a rasismu. Každou kategorii ilustruje v metodice vybraná kauza z nedávné doby. Jak bylo uvedeno výše, v případě islámu se jedná o šátkovou aféru, v případě genderu o Istanbulskou úmluvu a v případě „rasy“ a rasismu o přijímání uprchlíků z Ukrajiny.

Metodika je koncipována tak, že v rámci jednoho vzdělávacího programu je vždy třeba předem vybrat jedno z uvedených témat, se kterým budete v programu pracovat. Ke každému z nich totiž existují speciální metodické materiály viz Tematické aktivity.

Jádro metodiky tvoří úvodní a tematické aktivity a pracovní listy, které jsou popsány v kapitolách 2 a 3. Dohromady tvoří vzdělávací program, o němž též hovoříme jako o uceleném programu. Zbývající kapitoly (4 až 6) prezentují doprovodné materiály, které rozšiřují vědomosti o tématech a souvisejících teoretických otázkách týkajících se společenské polarizace, lidských práv, islámu, genderu a „rasy“. Vyučujícím doporučujeme nastudovat si doprovodné materiály v rámci přípravy na realizaci uceleného programu. Umožní jim to lépe vést vlastní vzdělávání a reagovat na dotazy studujících. Jednotlivé materiály jsou podrobněji představeny v tabulce níže.

Časová dotace

Ucelený program je naplánován na 150 až 210 minut v závislosti na zvoleném tématu. Úspěšná realizace programu zároveň předpokládá i splnění domácí přípravy před samotným programem. Ucelený program je realizován ve čtyřech fázích: domácí příprava, evokace (30 až 60 minut), uvědomění (90 a 60 minut) a reflexe (10 minut). Jejich obsah je podrobněji popsán níže. V případě menší časové dotace vyhrazené pro

Metodické a doprovodné materiály

	Název	Charakteristika
Metodické materiály	Úvodní aktivity	Vyučující si vybírá jednu z 7 připravených aktivit, jejichž cílem je vytvoření otevřené a bezpečné atmosféry během vzdělávání.
	Tematické aktivity	Vyučující si vybírá jeden ze 3 sporů souvisejících s islámem, genderem a „rasou“, které jsou ilustrovány na tématech tzv. šátkové aféry, Istanbulské úmluvy, přijímání uprchlíků z Ukrajiny.
	Pracovní listy k tematickým aktivitám	Vyučující je použije jako podklad pro účastníky vzdělávacího programu. Každá tematická aktivita má jeden nebo více pracovních listů. Pracovní listy obsahují hyperlinky, proto je doporučujeme používat online.
Doprovodné materiály	Případové studie	Podklady pro praktickou přípravu vyučujících. Podrobněji je v nich popsán vývoj a okolnosti šátkové aféry, Istanbulské úmluvy a přijímání uprchlíků z Ukrajiny. Každé tematické aktivitě má jednu případovou studii.
	Úvod do problematiky společenské polarizace a chápání islámu, genderu a „rasy“ a rasismu	Podklady pro teoretickou přípravu vyučujících. Vyučující z nich čerpá jak obecné uvedení do problému polarizace, tak definice a rozbor klíčových pojmů. Po úvodním představení polarizace jako politického a společenského problému následuje vymezení významu pojmů islámu, genderu a „rasy“ a rasismu, jak jsou používány v politických sporech a v sociálněvědní teorii.
	Další podklady	Podklady pro další vzdělávání, které se týkají výše uvedených polarizujících sporů a témat v kontextu posledního desetiletí v Česku. Odkazy vedou na dokumenty na stránce projektu OliPOI.

realizaci metodického vzdělávání doporučujeme rozdělit program do dvou setkání, případně zkrátit jednotlivé aktivity. Úvodní aktivity lze zkrátit na 30 minut zkrácením diskuzí nebo vynecháním mezikroků. V případě zkrácení programu nemusí být dosaženo studijních cílů v plné výši.

Praktické provedení

Nastavení pravidel diskuze: Důležitým předpokladem úspěchu vzdělávacího programu je funkční diskuze. Proto jako první krok doporučujeme spolu se skupinou nastavit principy, na základě kterých budete během programu společně fungovat. Pro konstruktivní diskuzi doporučujeme dodržovat následující zásady:

- hlásit se ke slovu,
- nepřerušovat ostatní,
- mluvit vždy jen za sebe,
- neútočit na ostatní,
- rovnoměrně využívat prostor pro diskuzi, aby se mohli vyjádřit všichni.

Atmosféra ve skupině: Program se dotýká práce s hodnotami, postoji a emocemi, protože otevírá témata, která přímo ovlivňují lidské životy, ukazuje na nespravedlnosti a přináší citlivá témata, která se studujících mohou dotýkat i osobně. Je důležité, aby si lektorující programu byli tohoto aspektu vědomi a volili férový a nehodnotící přístup k odpovědím a postojům účastníků a účastnic. Pokud ve vás odpovědi studujících vyvolávají nesouhlas, a přitom se jedná o postoj, nikoliv o znalost, doporučujeme obrátit se na zbytek skupiny a snažit se o vyvolání diskuze a doptání se na důvody daného postoje. Mezi pomocné otázky pro reflexi jsou zařazeny takové, které se na emoce přímo doptávají, a pomáhají tak emoční stránku problému zvědomovat.

Domácí příprava je stěžejní pro úspěšnou realizaci programu a týká se vyučujících i studujících. Vyučujícím doporučujeme věnovat pozornost doprovodným materiálům (kapitoly 4, 5 a 6) ke zvolenému tématu a nastudovat popis tematické aktivity (2.2 Tematické aktivity), kde je uveden postup během programu, úkoly pro studující a pomocné otázky pro diskuzi. Studujícím je třeba před samotným programem zaslat materiály k samostudiu

a přípravě na vyučovací hodinu. Soupis pracovních listů a materiálů k samostudiu najdete v popisu každé tematické aktivity, včetně zadání domácí přípravy.

Třífázový model učení E-U-R respektuje mechanismy přirozeného učení — objevování, které lze popsat jako sled fází evokace, uvědomění a reflexe.

① **Evokace:** Tato fáze zahrnuje několik důležitých poznávacích aktivit. Studující si nejprve samostatně vybavuje, co již o tématu ví. Tak si z podvědomých a chaoticky uspořádaných znalostí sestaví vlastní vědomostní strukturu probíraného tématu, do níž může následně zařadit nová fakta. V této fázi pracujete s úvodními aktivitami (2.1 Úvodní aktivity). Nejprve si zvolte téma, se kterým chcete ve vzdělávacím programu pracovat. Aktivity k tématům najdete v části 2.2 Tematické aktivity. Podle zvoleného tématu si určete úvodní aktivitu pro evokační část tak, aby odpovídala velikosti skupiny, hloubce znalosti tématu a vašim preferencím. Zvolte vhodnou otázku nebo zadání pro úvodní aktivitu tak, aby odpovídala vámi zvolenému tématu a měla evokační charakter, tedy aby vzbuzovala zájem studujících a mapovala jejich povědomí o tématu.

Důležitým cílem evokace je navadit skupinu ke vzájemnému sdílení, naslouchání a aktivní účasti v další fázi programu. Proto jsou v této fázi vhodnější jednodušší otázky, které nevyžadují analýzy, ale míří spíše na zkušenosti, postoje nebo vnímání daného problému studujícími. Záměrem je zjistit, jak je téma ve skupině vnímané, a vytvořit bezpečný prostor k tomu, aby zazněly různé hlasy, které nebudou hodnoceny.

② **Uvědomění:** Jedná se o fázi, ve které dochází k učení, expozici a fixaci nových teorií a konceptů. Klíčové je udržet zájem studujících vyvolaný během evokace a podporovat je při soustavném vyhodnocování, zda novým informacím rozumí, a jak souvisejí s těmi již osvojenými. Budování kognitivních mostů mezi starými a novými vědomostmi se děje na základě získávání nových informací, a to např. prostřednictvím kritického čtení textu či poslechu přednášky. Následné analyzování těchto informací pomocí zážitkových a dialogických metod pomáhá k zasažení nabyvaných znalostí do širšího kontextu. Díky práci ve dvojicích, skupinách nebo v celoskupinové diskusi dochází ke sdílení znalostí, odkrývání nových perspektiv a hlubšímu pochopení tématu.

V této fázi programu pracujete s tematickými aktivitami (2.2 Tematické aktivity). Cílem je vnést

do povědomí studujících koncepty, teorie a termíny, které jim pomohou porozumět problému v celospolečenském kontextu a následně poskytnou prostor pro vlastní analýzu problémů z pohledu budoucích vyučujících. Každá tematická aktivita tudíž obsahuje teoretickou část (vědomostní) a analytickou část, která na ni navazuje.

V této fázi pracujete rovněž s pracovními listy, které slouží jako podklady pro studující. Doporučujeme předem tyto pracovní listy nastudovat a vytisknout v počtu uvedeném v popisu aktivity. Pracovní listy, které jsou určeny k domácí přípravě, je třeba včas studujícím zaslat. V popisu aktivit najdete také pomocné otázky, které mohou pomoci rozprout diskuzi nebo umožnit studujícím získat hlubší vhled do daného tématu a jeho porozumění. Otázky míří spíše na porozumění a postoje, proto nemají „správnou“ odpověď.

Ke každému tématu jsou pro vyučující připraveny doprovodné materiály k dostudování. Nastudování doporučených materiálů a podkladů pro vyučující považujeme za stěžejní součást přípravy právě této části programu.

③ **Reflexe:** Tato fáze proces učení uzavírá. Studující třídí, systematizují a upevňují si nové vědomosti, čímž dochází k přetváření původního vědomostního schématu. Hlavním cílem této fáze je, aby se studující naučili vyjadřovat myšlenky a získané informace vlastními slovy. Takto si nejlépe a nejtrvaleji naučené zapamatují. Dále je cílem podpoření výměny názorů mezi studujícími tím, že si navzájem sdělují, jak nové informace chápou, a jaké názory na tyto nové vědomosti mají.

Vhodným nástrojem k tomuto jsou pomocné otázky, které jsou navrženy pro každé téma zvlášť a které jsou uvedeny v diskuzní části tematických aktivit. Během reflexe zároveň dobíhá proces uvědomění a sebereflexe, který může ovlivnit průběh procesu sdílení myšlenek a prožitků s ostatními účastníky a účastnicemi. Doporučujeme věnovat se celkové osobní reflexi i v poslední části každé tematické aktivity.

Budeme rádi, když vám metodika nebo její části poslouží při vzdělávacích aktivitách, nebo vás inspirují k další práci. Pokud byste se s námi chtěli podělit o zpětnou vazbu, vřele ji uvítáme — psát můžete na e-mail annad@nesehnuti.cz. Přejeme vám zajímavé čtení a mnoho dobrodružství při vaší práci. Těší nás, že máte odvahu se do těchto náročných témat pouštět.

2 Úvodní aktivity

V této části najdete sedm úvodních aktivit pro evokační část programu: Power flower, Hodnoty, Dyády, Živé sochy, (Ne)rovnosti, Lidská práva a Škály. Aktivit jsou nápomocné k přípravě prostoru pro práci s tématem, pomáhají zúčastněným uvědomit si a sdílet své vnímání tématu s ostatními a umožňují tak celé skupině získat přehled o tom, jak se ostatní k tématu staví. Každá aktivita má jinou časovou dotaci. Zvolit si tedy můžete takovou aktivitu, která vám bude vyhovovat nejen tematicky, ale i časově.

Cíle: Aktivit u studujících vzbudí zájem o téma, studující sdílejí své postoje a názory, uvědomí si, jak se sami k tématu vztahují, a jak se k němu vztahují ostatní.

2.1

Flower power / a

Anotace: Tato aktivita pomáhá nahlédnout do našich sociálních identit a zamyslet se mimo jiné nad tím, jak jsou provázané s naším mocenským postavením ve společnosti. Vyjmenováním veškerých svých sociálních rolí a s nimi spojených identit si studující uvědomí proměnlivost našeho společenského postavení v různých skupinách a zamyslí se nad tím, jak různé identity proměňují to, jak se v různých sociálních skupinách cítíme a jakou moc v nich máme.

Cíl: Studující si zvědomí vlastní pozice, identity a perspektivy a otevrou téma nerovností, privilegií a sociálně konstruované reality.

Čas: 60 min

Příprava: pracovní list Power flower podle počtu studujících, prostor připravený pro práci ve skupinách a následně na diskuzi v kruhu

① Individuální práce (10 min)

Studující obdrží pracovní list Power flower. Samostatně jej zpracují — vyznačí na lístcích květiny, kam se v rámci konkrétních kategorií řadí. Vnější okvětní lístky představují identitu, která je pro naši společnost dominantní (heterosexuální, muž, bílý, mluví česky, zdravý...). Do prázdných lístků doplní vlastní identity.

② Práce ve skupinkách (20 min)

Rozdělíme studující na skupiny po čtyřech. Studující ve skupinkách diskutují o svých květinách a sdílejí odpovědi na následující otázky:

- Který z lístků byl náročný a který naopak snadný? Proč?
- V kolika případech jste se zařadili do vnějších lístků? A v kolika do vnitřních?
- Jaký je vztah mezi vnějšími (privilegovanými) a vnitřními (neprivilegovanými) částmi květu?
- Jaké to je být v jedné z těchto skupin (vnější/vnitřní)?

③ Diskuze (30 min)

Uvedené kategorie v pracovním listu Power flower jsou sociálně konstruované identity. To znamená, že nejsou jednou provždy dané, ale mohou se měnit v průběhu našeho života a rovněž podle situací a prostředí, ve kterých se nacházíme (mění se tedy naše pozice mezi vnějším a vnitřním okvětním). V některých situacích a prostředích je náš status vyšší (například v roli učitele ve třídě), v jiných zase může být nižší (například studentka při obhajobě bakalářské práce před profesory). V obou situacích jde o nerovný status, který lze uchopit férově, ale také jej lze snadno využít ve vlastní prospěch.

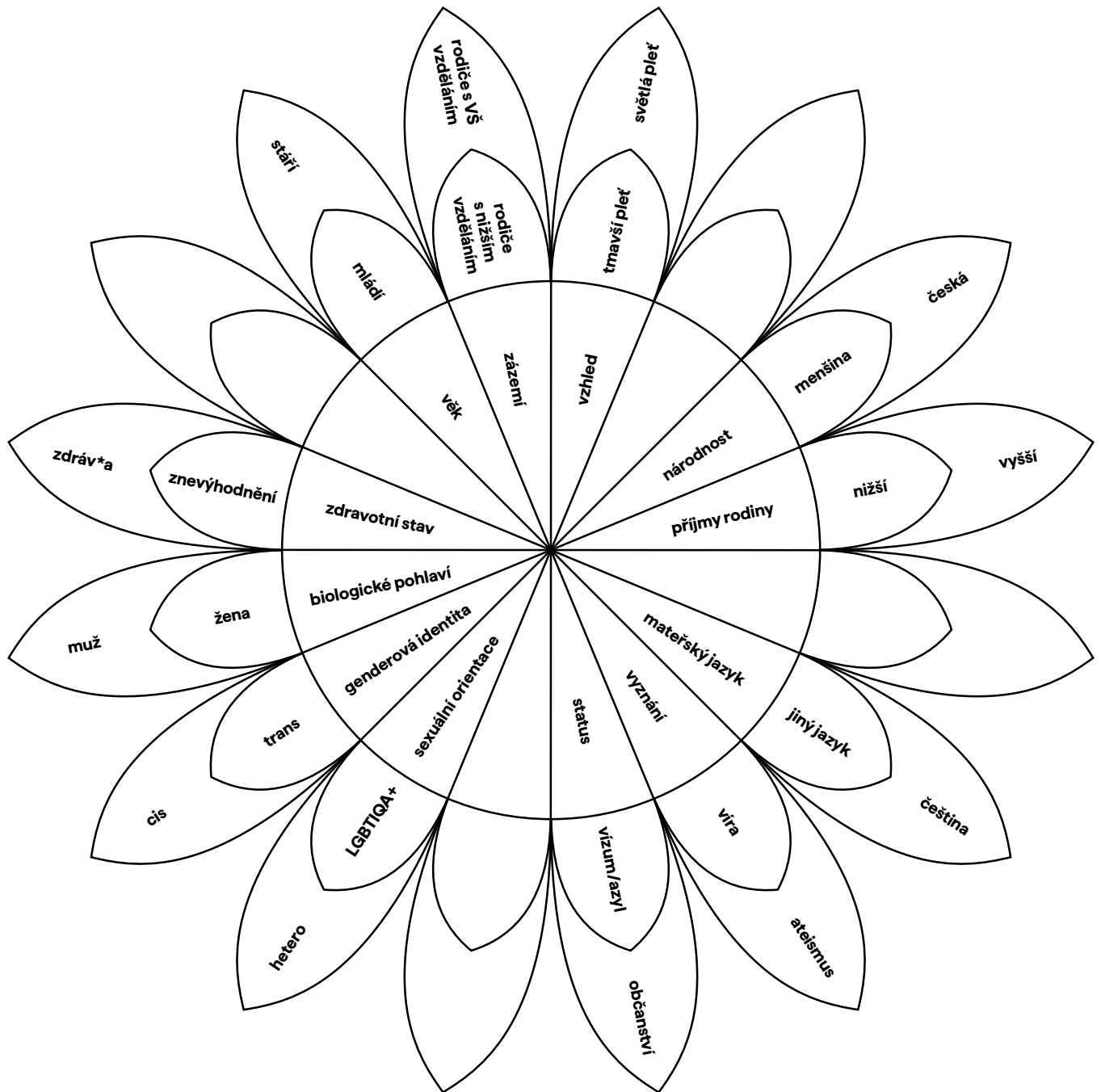
Sociálně konstruovanost identity neznámá, že by neměla reálný dopad na lidské životy. Je tomu právě naopak!

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jak jste se při aktivitě cítili? Otevřete prostor i pro sdílení diskomfortu.
- Co ve vás vyvolává nejistotu a diskomfort?
- Jak nás ovlivňuje, když jsme v privilegované pozici? Jaký to může mít dopad na ostatní, kteří jsou v nižší pozici?
- Jaké to naopak je být v neprivilegované pozici? Jak se cítíme vůči těm, kteří jsou v privilegované pozici?
- Umíte si představit, v jaké situaci byste se mohli ocitnout převážně ve vnitřním kruhu lístků? Například v jiné zemi? Jaké by to bylo?
- Napadají vás situace, v nichž můžete svou privilegovanou pozici využít ve prospěch druhých (méně privilegovaných)?

2.1

Flower power / b

2.2

Hodnoty

Anotace: Tato aktivita pomáhá studujícím ujasnit si své hodnoty a uvědomit si, které hodnoty jsou pro ně důležitější než jiné. Studující zároveň zjistí, jaké hodnoty jsou důležité pro ostatní, a zda se v tom shodují, či nikoliv.

Cíl: Studující si zvědomí vlastní hodnoty, zjistí, jaké hodnoty jsou důležité pro ně samotné a pro ostatní a na čem se spolu shodnou, či neshodnou. Studující si vyzkouší, jaké to je vzdát se některých svých hodnot.

Čas: 60 min

Příprava: papíry podle počtu studujících

Rozdejte studujícím čisté papíry.

① **Individuální práce (5 min)**

Studující napíší 10 pro ně nejdůležitějších hodnot.

② **Individuální práce (5 min)**

Studující musí vyškrtnout pět hodnot, kterých jsou ochotni se vzdát, a ze zbylých pěti hodnot vyberou tři nejdůležitější.

③ **Práce ve skupině (15 min)**

Vytvořte skupiny o cca pěti lidech. Ve skupině se studující musí shodnout na třech nejdůležitějších hodnotách (stejných pro celou skupinu), o tomto výběru diskutují.

④ **Společná práce (15 min)**

Každá skupina představí své tři hodnoty a popíše, jaké pro ně bylo je vybírat.

⑤ **Diskuze (20 min)**

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Co jste se dozvěděli o svých hodnotách?
- Jaké to bylo vyškrtnout polovinu z nich?
- Jak jste hledali shodu?
- Jsou hodnoty univerzální? Všude stejné? Pokud ne, co jsou faktory, které je ovlivňují?
- Jak se vyrovnáváte s tím, když někdo blízký vyznává jiné hodnoty než vy?

2.3

Dyády

Anotace: Tato aktivita vychází z metod nenásilné komunikace a je určena pro trénování aktivního naslouchání a empatie ve dvojicích. Zároveň může sloužit i ke vzájemnému sdílení pocitů a myšlenek vztahujících se k vybranému tématu. Umožňuje ověřit, zda jsme dobře porozuměli druhému, a zda je dobře rozumět nám.

Cíl: Studující trénují aktivní naslouchání a soustředění se na to, co říká druhý, a zdržení se reakcí při vnímání druhého. Dále trénují vzájemné sdílení úvah nad položenou otázkou, ověřování vzájemného porozumění a navození pocitu důvěry.

Čas: 30 min

Příprava: Připravte prostor pro sezení v kruhu a vybranou otázku napište na tabuli/flipchart, aby ji studující měli po celou dobu na očích.

① Práce ve dvojicích (15 min)

Studující rozdělíte do dvojic. Během předem určeného času (3 min) jeden ze dvojice mluví na zadané téma nebo odpovídá na položenou otázku (viz příklady níže). Nemusí mluvit celou dobu, může si chvíli vzít na rozmyšlení. Druhý z dvojice poslouchá a neodpovídá, ani nereaguje (verbálně) na to, co slyší. Po uplynutí stanoveného času naslouchající zformuluje vlastními slovy, co slyšel. První mluvčí zhodnotí, zda shrnutí odpovídá tomu, co sdílel, případně opraví nebo doplní to, co nezaznělo.

Poté si ve dvojici vymění role a jako první mluví ten, kdo poslouchal.

Příklady témat/otázek:

- Moje zkušenost s rasismem
- Proč muslimky nosí šátek?
- Co je islám? / Co je náboženství?
- Můj vztah k náboženství
- Jak rozumíš slovu gender?
- Proč se někdo necítí komfortně se svým genderem?
- Proč je mezi studujícími na pedagogické fakultě málo mužů?
- Proč chodí Romové do zvláštních škol?
- Kdo jsou to uprchlíci?

② Diskuze (15 min)

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jaké to bylo pouze poslouchat a nesmět nic říct?
- Jaké to bylo, když jste zrcadlili, co řekl druhý?
- Podařilo se vám zachytit vše důležité?
- Co bylo jiné oproti běžné konverzaci? Jak reagujete v rozhovoru běžně?
- Jaké to bylo mluvit bez přerušování? Zažíváte to i v běžném životě?

2.4

Živé sochy

Anotace: Tato aktivita vychází z metody divadla utlačovaných, která je nástrojem iniciování společenských změn a společného hledání řešení problému. Aktivita pomáhá rozhybat se a ztvárnit daný obecný koncept do fyzické hmatatelné podoby, která slouží mimo jiné ke sjednocení představ a asociací k danému tématu či konceptu.

Cíl: Studující se uvolní, uchopí vybrané téma nebo problém skrze pohyb a obraz, naladí se na to, jak dané téma nebo problém vnímají ostatní, a vzájemně sdílejí představy o tomto tématu či problému.

Čas: 30 min

Příprava: Na jedné straně místnosti vytvořte jeviště (prázdný prostor) a na druhé straně místnosti hlediště (židle v půlkruhu). Napište jednotlivé termíny — koncepty, se kterými chcete pracovat, na papíry formátu A4, vždy jedno téma na jeden papír. Papír přeložte tak, aby text nebylo vidět.

Vyberte si tři nebo čtyři termíny — koncepty, se kterými chcete dále v programu pracovat. Instrukce demonstrujeme na příkladu tematické aktivity *O co jde ve sporech o „rasu“ a rasismus?* a pracujeme s termíny vztahujícími se k danému tématu, tj. rasismus, moc, privilegia.

Rozdělte studující do tří skupin. Připravte tři papíry formátu A4 a na každý zvlášť napište jeden z termínů, se kterými chcete pracovat: rasismus, moc, privilegia. Každá skupina si vylosuje jeden papír.

① Práce ve skupině (10 min)

V každé skupině studující promyslí, jak daný koncept — termín předvedou jako živou sochu. Živá socha musí být sestavená ze všech členů skupiny, musí být nehybná a vyjadřovat to, jak skupina termín chápe. Skupina připraví živou sochu pro diváky (ostatní skupiny).

② Společná práce (30 min)

Každá skupina představí svou živou sochu. Diváci mají za úkol poznat, co socha zobrazuje. Nechte diváky chvíli hádat a pak je na správnou odpověď navedte. Po odhalení názvu sochy diskutujte za pomoci následujících otázek:

- Jak na vás socha působí?
- Co vidíte?
- Jaké emoce ve vás socha vyvolává?
- Jaké asociace vás k tomu, co vidíte, napadají?
- Jak je mezi těmito třemi sochami vztah?
- Napadají vás situace, ve kterých jste se vy sami cítili podobně? Nebo kdy se tak cítil někdo jiný a vy jste toho byli svědkem?

③ Diskuze

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jak se vám cvičení líbilo? Jak jste se cítili?
- Uvědomili jste si něco nového? Co?
- V čem se sochy podobaly? Proč?
- Jak spolu souvisí moc a rasismus?
- Jakou roli hrají privilegia v souvislosti s rasismem?
- Podle čeho poznáte, že dochází k rasistickému jednání?
- Proč je rasismus nebezpečný?

2.5

(Ne)rovnosti

Anotace: Tato zážitková aktivita je zaměřená na demonstraci nerovností a toho, jak mohou ovlivňovat společenskou diskuzi. Je to jednoduchá ukázka toho, jak naše postavení ve společnosti ovlivňuje, nakolik je náš hlas slyšet v celospolečenském měřítku.

Cíl: Studující hravou formou demonstrují, jak se výchozí nerovné podmínky odrážejí na postavení jednotlivých členů společnosti.

Čas: 40 min

Příprava: papíry formátu A4 podle počtů studujících, klasická třída / učební místnost s lavicemi nebo stoly v řadách za sebou

① Individuální práce (5 min)

Studující sedí v lavicích v řadách za sebou. Rozdejte studujícím papíry a požádejte je, aby napsali na papír jedno nejdůležitější pravidlo pro spolupráci v rámci skupiny během dnešního programu. Například „když chceme mluvit, hlásíme se“ atd.

② Individuální práce (5 min)

Do přední části místnosti umístěte prázdný koš nebo krabici. Studující zůstanou na svých místech, zmuchlají své papíry s pravidly a snaží se jimi trefit do koše. Pravidla, která se dostanou do koše, budou platit, ostatní ne.

③ Společná práce (10 min)

Vytáhněte papíry z koše, pravidla přečtete nahlas a zapište je na tabuli/flipchart. Oznamte studujícím, že platit budou jen ta pravidla, která jsou napsaná na tabuli/flipchartu, ostatní mají smůlu. Nechte studující, aby chvíli projevovali emoce a nesoulad, pak pokračujte v diskuzi.

④ Diskuze (20 min)

V rámci diskuze se nejdříve zaměřte na ošetření emocí:

- Jak se cítíte?
- Jaké to bylo, když jste se netrefili? Jak jste se cítili?
- Jak jste se cítili, když jste se trefili?

Potom se zaměřte na to, co hra demonstruje, a jakým způsobem se dají měnit podmínky tak, aby byly více férové:

- Jak to ovlivnilo vaši loajalitu k pravidlům?
- Co vám to připomíná? Souhlasíte s takovouto metaforou společenských nerovností?
- Jakým způsobem by se dala změnit pravidla tak, aby hra byla víc férová?
- Napadají vás podobné způsoby pro narovnávání společenských nerovností?

2.6

Lidská práva

Anotace: Tato aktivita je zaměřena na uvědomění si podstaty konceptu lidských práv, který vychází z toho, že všichni se rodíme jako sobě rovní, máme stejné potřeby a k našemu vývoji potřebujeme podobné podmínky. Univerzalita lidských práv tak garantuje důstojné zacházení s každým jednotlivcem.

Cíl: Studující si uvědomí podstatu konceptu lidských práv a jejich význam pro jednotlivce.

Čas: 60 min

Příprava: Připravte sezení v kruhu tak, aby všichni studující viděli na sebe navzájem a na tabuli/flipchart.

Napište na tabuli/flipchart slovo ČLOVĚK a nakreslete kruh nebo siluetu člověka.

① **Práce ve dvojicích (5 min)**

Studující rozdělte do dvojic. Ve dvojicích se studující baví o tom, jaké kvality a hodnoty se pojí s tímto pojmem (například inteligence, péče, kreativita...).

② **Společná práce (20 min)**

Vyzvěte dvojice, aby postupně sdílely, na co přišly. Odpovědi zapisujte na tabuli/flipchart dovnitř kruhu či siluety.

Až je kruh zaplněn, skupina brainstormuje, co člověk potřebuje k tomu, aby mohl své kvality a potenciál chránit a rozvíjet. Nápady zaznamenávejte mimo kruh či siluetu. Například: vzdělání, přátelství, zdravé jídlo, pobyt v přírodě, sport.

Spolu diskutujeme nad otázkami:

- Co znamená být člověkem?
- Jak se to liší od pouhého přežívání?
- Co člověk potřebuje k důstojnému životu a k tomu, aby mohl rozvíjet své kvality?
- Máme všichni stejné možnosti a přístup k zabezpečení těchto potřeb?
- Jaká je v tomto úloha lidských práv?

③ **Práce ve skupině (10 min)**

Rozdělte studující do 5 skupin. Každá skupina musí navrhnout 3 věci které se vyškrtnou z vnějšího seznamu. Seřadí je podle pořadí do by zrušili jako první a co jako poslední.

④ **Společná práce (10 min)**

Skupiny postupně navrhuji věci k vyškrtnutí podle svého seznamu, každá skupina vždy navrhne jednu věc. Pokud se návrhy opakují, vyberou druhou nebo třetí věc. Ve výsledku se pak zruší pět věcí.

⑤ **Diskuze (15 min)**

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jak kvalitní život můžeme žít pouze se zbylými právy?
- Máme v Česku všichni stejná práva?
- Které skupiny podle vás mají méně práv než jiné? Proč?
- Jaký vliv to má na životy konkrétních lidí? A na celou společnost?
- Proč nemají všichni lidé stejná práva?
- K čemu slouží koncept lidských práv? Z jakých hodnot vychází?
- Jak tento koncept ovlivňuje kvalitu vašeho života?
- Jaký dopad má dodržování tohoto konceptu na celou společnost?

2.7

Škály

Anotace: Tato aktivita je vhodná jako icebreaker pro skupinu, pro rozpo-
hybování a rychlé zjištění postojů
ve skupině. Během aktivity dochází
k uvědomění si širšího názorového
nebo postojového spektra, což
pomáhá překonávat černobílé
vidění světa a polaritu. Studující
navíc během aktivity mohou vidět,
jaké postoje zastávají ostatní, a zís-
kají tak přehled o tom, jak je dané
téma vnímáno ve skupině. Díky tomu
pak mohou být lépe připraveni
na diskuzi.

Cíl: Studující získají přehled o postojích
nebo názorech ve skupině,
naladí se na téma, překonají prvotní
ostych se vyjadřovat.

Čas: 10–30 min (dle počtu polože-
ných otázek)

Příprava: V místnosti vytvořte pro-
stor pro pomyslnou škálu — napří-
klad prostor mezi dvěma proti-
lehlými rohy. Rohy místnosti (póly
škály) můžete označit, například ano/
ne, hodně/málo. Připravte si otázky
k tématu.

Studující se postaví doprostřed místnosti. Řekněte studujícím, ve kterém rohu se nachází který pól škály. Pokládejte připravené otázky. Studující na otázku odpoví tím způsobem, že se postaví na vybrané místo na škále mezi označe-
nými póly. Po každé otázce se krátce zeptejte na důvody, proč stojí zrovna tam,
kde stojí.

Příklady otázek:

- Mám/nemám problém říkat svůj názor před větší skupinou lidí.
- Téma genderu mě zajímá a diskutuji o něm s přáteli nebo v rámci studií.
- Myslím si, že domácí násilí je genderově podmíněné.
- Kolik muslimů znáte osobně?
- Kolik Romů znáte osobně?
- Myslím si, že nošení hidžábu je projevem útlaku žen.
- Jaká je míra rasismu v Česku?
- Jak často býváte svědky rasistického jednání vůči Romům?

3

*Tematické
aktivity*

V této části metodiky jsou zpracována tři témata: „rasa“ a rasismus, islamofobie a anti- genderová ideologie. Každé téma se opírá o případovou studii, která v rámci projektu vznikla. Témata jsou zpracována různými metodami pro práci se skupinou. Ke každému tématu jsou zpracovány pracovní listy a doprovodné texty, které doporučujeme předem nastudovat, abyste si ověřili své porozumění tématu.

Islamofobie

Islám se v roce 2015 stal prvním široce rozdělovacím tématem v Česku. I zde je třeba připustit, že diskriminace a upírání důstojnosti, útočiště či v našem příkladu práva na vzdělání začíná už u stereotypů. Jedním z přístupů ke sporům o islám je zabývat se tím, o co v eskalujících sporech jde, položit si otázku, o jaký „islám“ se přeme.

Anti-gender

Pojem „gender“ byl v posledních letech natolik problematizován, že se stal záminkou pro celou řadu diskriminujících postojů, politik a zraňujícího jednání. Většinou ale není vůbec jasné, o co se přeme. Cílem je poukázat na velmi rozdílné přístupy k „genderu“.

“Rasa” a rasismus

Zkušenost s příchodem uprchlíků z Ukrajiny znovu poukázala na to, jak velký vliv má „rasa“ na poskytování nebo odpírání rovného zacházení. Zatímco bílí Ukrajinci byli převážně přijímáni s otevřenou náručí, ti nebílí se potýkali s různými formami diskriminace a násilí. Přestože se s nimi dotýční nikdy nesetkali, v Česku dlouhodobě existující protiromské předsudky a stereotypy jim k takovému jednání poskytly vodítko. Nejednalo se však pouze o diskriminaci ze strany jednotlivců, svou roli sehrály také instituce a historicky utvářené strukturální formy znevýhodnění. Všechny tyto formy rasismu zapříčinily humanitární krizi na pražském hlavním nádraží.

3.2

O co jde ve sporech o “gender”?

V této aktivitě se studující seznámí s Istanbulskou úmluvou a sporem o její ratifikaci, a vyzkouší si analyzovat tento spor z hlediska jeho polarizačního dopadu na českou společnost. K této analýze bude použita teorie rámování, pomocí které studující analyzují argumentace jednotlivých aktérů zapojených do sporu. Pomocí této analýzy studující pochopí význam argumentačních strategií jednotlivých aktérů v kontextu celospolečenské diskuze o tématu genderu a prohloubí si tak porozumění mechanismu polarizace společnosti. V rámci reflexe aktivity se zaměříme na důsledky polarizujících procesů ve společnosti na práva menšin a pomocí teorie nenásilné komunikace nahlédneme na to, jaké možnosti můžeme využívat při vedení dialogu, aby měl respektující podobu.

Cíl: Studující se seznámí s Istanbulskou úmluvou a diskuzemi ohledně její ratifikace, porozumí teorii rámování, aplikují tuto teorii na analýzu argumentace a komunikace problémů, pochopí mechanismus vzniku polarizačního sporu a získají schopnost oddělit polarizační a eskalační argumentační strategie od konstruktivních. Dále si uvědomí dopad jednání a strategií jednotlivých aktérů na dotčené komunity a společenskou debatu o Istanbulské úmluvě. Studující se seznámí s teorií nenásilné komunikace a pokusí se ji uplatnit při reflexi debat na téma genderu.

Čas: 90 min

Příprava: Před samotným výukovým program zadejte studujícím k samostatnému nastudování text Istanbulské úmluvy a pracovní list Istanbulská úmluva: domácí příprava.

Vytiskněte pracovní list Rámování, pracovní list Istanbulská úmluva: seznam aktérů, pracovní list Základy nenásilné komunikace a pracovní list Nenásilná komunikace: vedeme dialog podle počtu studujících.

Doporučujeme projít si slovník použitých pojmů na str. 64 a vypsát si pojmy, které mohou být studujícím neznámé nebo nejasné. Tyto pojmy můžete napsat na tabuli/flipchart nebo vytisknout.

Materiály pro vyučující:

- Případová studie Istanbulská úmluva (str. 47)
- Jak (ne)mluvit o genderu? (str. 61)
- Jak se z genderu stala „genderová ideologie“?

① Domácí úkol

Samostatná práce

Seznámení se s kauzou sporu o přijetí Istanbulské úmluvy

Studujícím zadejte k samostudiu úkol seznámit se s textem Istanbulské úmluvy a s aktéry, kteří jsou do sporu o její ratifikaci zapojeni. K tomu jim pošlete odkaz na [Istanbulské úmluvy](#) a pracovní list Istanbulská úmluva: domácí příprava.

② Evokace

Práce ve skupině

Icebreaker a naladění se na téma

Zde doporučujeme zařadit jednu z úvodních aktivit, která slouží jako „icebreaker“ a pomáhá naladit skupinu na práci s tématem. Doporučujeme zařadit aktivitu Živé sochy, popsanou v kapitole Úvodní aktivity, kterou najdete na str. 16. Pokud potřebujete ušetřit čas, doporučujeme použít úvodní aktivitu Dyády a případně ji upravit tak, že se studující ve dvojicích krátce (5 min) pobaví na vámi zadané téma, například zda osobně znají queer osoby, nebo jak vnímají téma genderu. Následuje společné sdílení odpovědí a myšlenek v celé skupině. Můžete použít také časově nejúspornější aktivitu Škály, která zabere jen málo času a naladí studující na dané téma.

③ Uvědomění

ČÁST I (90 min)

① Společná práce: Istanbulská úmluva (10 min) Ověření porozumění textu z domácí přípravy

Posadte se spolu se studujícími do kruhu tak, aby na sebe všichni viděli. Otevřete prostor pro otázky a komentáře k domácí přípravě — textu Istanbulské úmluvy a aktérům, kteří vedou spor o její ratifikaci.

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Byl pro vás text Istanbulské úmluvy srozumitelný?

- Co vás na Istanbulské úmluvě nejvíce zaujalo nebo překvapilo?
- Zaznamenali jste spory o ratifikaci Istanbulské úmluvy?
- Proč myslíte, že Istanbulská úmluva vyvolává takové reakce?
- Myslíte si, že Česko Istanbulskou úmluvu potřebuje?
- Které aktéry sporu o ratifikaci úmluvy jste neznali?
- Co vás u aktérů nejvíce překvapilo? Co jste nevěděli nebo nečekali?
- Máte k tomu další otázky?

② Individuální práce: Rámování (10 min)

Čtení textu a ověření porozumění teorii

Vysvětlete studujícím, že se podíváte na jednotlivé aktéry podrobněji za pomoci teorie rámování.

Rozdejte všem studujícím pracovní list Rámování (str. 33) a nechte je text samostatně přečíst. Zeptejte se, zda mají k textu nějaké otázky či komentáře. Odpovězte na případné otázky.

③ Skupinová práce: Aktéři a jejich motivace (20 min)

Analýza aktérů pomocí teorie rámování

Rozdělte studující do šesti skupin a každé skupině dejte pracovní list Istanbulská úmluva: seznam aktérů. Každá skupina má za úkol udělat analýzu rámování pro jednoho aktéra. Skupiny mohou používat svá vlastní zařízení k dohledávání dalších informací o aktérech a jejich komunikační strategii.

Jako vystup této aktivity skupiny připraví odpovědi na otázky zadané v pracovním listu Rámování a připraví krátkou prezentaci pro ostatní.

④ Společná práce: Prezentace a diskuze (50 min)

Společná diskuze nad sporem a Istanbulskou úmluvu

Skupiny jedna po druhé představí své výsledky ostatním. Po každé prezentaci otevřete prostor pro otázky a komentáře ze strany ostatních studujících.

Během prezentace zakreslete jednotlivé aktéry na tabuli, abyste vizualizovali jejich pozice. Aktéry, kteří argumentují proti úmluvě, zakreslujte na jednu stranu, a aktéry, kteří argumentují pro, na druhou stranu. Pokuste se zobrazit na vzniklé mapě i vliv jednotlivých aktérů na veřejné mínění a jejich napojení na politické elity a jiné vlivné společenské instituce.

Pokračujte ve společné diskuzi o tom, jak aktéři ovlivnili veřejnou debatu o ratifikaci Istanbulské úmluvy a tématu genderu obecně. Zaměřte se i na to, jak studující vnímají rozdíly mezi aktéry ve schopnosti ovlivnit veřejné mínění, jaký vliv na to má jejich mocenské postavení a také volba komunikačních rámců.

Pomocné otázky k diskuzi:

- Jak se vám na úkolu pracovalo? Co vás překvapilo?
- Proč volili aktéři dané rámování? Jak si jejich strategii vysvětlujete?
- Která komunikační strategie podle vás získala nejvíce příznivců? Která nejméně? Proč?
- Je mocenské postavení aktérů podobné? Nebo mají někteří více moci a jiní méně? Jak se to odrazilo na jejich strategiích?
- Jaké jsou důsledky tohoto sporu na vnímání genderových témat v Česku?
- Jak spory týkající se genderu ovlivňují queer komunitu, dospívající nebo starší generace?
- Jak byste téma Istanbulské úmluvy komunikovali veřejnosti vy?

► ČÁST II (90 min)

⑤ Individuální práce: Základy nenásilné komunikace (15 min)

Představení základů nenásilné komunikace jako nástroje pro osobní reflexi a diskuzi

Zjistili jsme, jak může toxické vedení veřejné debaty následně ovlivnit i kvalitu soukromých sporů a diskuzi na téma genderu. Zkusíme se teď podívat na to, jak můžeme naše soukromé diskuze vést respektujícím a empatickým způsobem. Pomoci tomu může vědomý přístup k lidem jako k jednotlivcům a snaha o porozumění motivacím vlastním i ostatních lidí. Jeden z přístupů, o který je možné se pokusit, se nazývá nenásilná komunikace. Tou se nyní budeme zabývat.

Rozdejte studujícím pracovní list Základy nenásilné komunikace, aby se s tímto konceptem seznámili. Zeptejte se studujících, jak tuto metodu vnímají, a zda je jim metoda nenásilné komunikace srozumitelná. Odpovězte na případné otázky.

⑥ Práce ve skupině (35 min)

Použití nenásilné komunikace v soukromých diskuzích

Rozdějte studujícím pracovní list *Nenasílná komunikace*: vedeme dialog. Rozdělte studující do dvojic. Každý z dvojice sepiše do prvního sloupce tři až čtyři toxická tvrzení nebo hlášky na téma genderu, které běžně slychá buď v soukromých debatách (například v rodině) nebo v médiích. Hlášky mohou pocházet z libovolného pomyslného „tábora“, ať už od zastánců, nebo odpůrců genderu.

Poté si studující ve dvojicích papíry vymění a mají za úkol tyto hlášky přepsat do nenásilné podoby tak, aby vyjadřovaly skrytou potřebu, popis emocí a návrh nebo prosbu. Do třetího sloupce se studující pokusí napsat, jaké skryté potřeby pozorují za uvedenými prohlášeními.

Lidé ve dvojici si papíry podruhé vymění, prostudují odpovědi a krátce spolu diskutují o variantách nenásilného vedení dialogu.

Vraťte se do kruhu a zeptejte studujících, na co během plnění úkolu přišli. Vyzvěte je ke sdílení svých hlášek a jejich nenásilných variant. Diskutujte o tom, jaké reakce mohou jednotlivé varianty vyvolat, jak se při komunikaci snažit o uznání potřeb a pocitů oponentů a zároveň jak umět respektujícím způsobem komunikovat své vlastní potřeby a pocity.

④ Reflexe (10 min)

V závěrečné diskuzi položte studujícím následující dvě otázky a nechte je jednoho po druhém (v kolečku) odpovědět:

- Co bylo pro vás nejdůležitější a co si s sebou odnášíte?
- Jak byste váš prožitek popsali svými slovy a ve zkratce vašim blízkým nebo kamarádům?

4

Pracovní
listy

4.2

Istanbulská
úmluva

4.2.1

Co je Istanbulská úmluva

Úmluva rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí, známá jako Istanbulská úmluva, byla představena v roce 2011 v Istanbulu. Do konce minulého roku ji podepsalo 45 států (včetně Česka) a 37 z nich ji i ratifikovalo. Jedná se o dokument, který vnímá násilí na ženách jako problém strukturální povahy, kterému lze předcházet skrze transformaci zavedených struktur, a definuje násilí na ženách jako „porušování lidských práv a formu diskriminace žen“.

Autoři a autorky úmluvy vycházejí z přesvědčení, že klíčovým elementem prevence násilí vůči ženám je uplatnění rovnoprávnosti mezi muži a ženami. Proto vychází z pojmu „gender“, který definují jako „společensky ustanovenou roli, chování, aktivity a atributy, jež daná společnost považuje za náležité pro ženy a muže“, a v úmluvě je používán jako analytický nástroj pro zkoumání nerovností mezi muži a ženami. „Genderově podmíněné násilí“ autoři úmluvy definují jako násilí, jež je zaměřeno na ženu proto, že je žena, anebo násilí, jemuž jsou vystaveny především ženy. Jako své cíle uvádí:

- ① chránit ženy před veškerými formami násilí a dosáhnout prevence, stíhání a potlačení násilí vůči ženám,
- ② přispět k eliminaci veškerých forem diskriminace žen a podpořit skutečné zrovnoprávnění žen s muži také posílením pravomocí žen,

- ③ navrhnout zevrubný rámec, strategie a opatření pro ochranu a pomoc veškerým obětem násilí vůči ženám a domácího násilí,
- ④ podpořit mezinárodní spolupráci ve snaze o eliminaci násilí vůči ženám a domácího násilí,
- ⑤ poskytnout podporu a pomoc organizacím a složkám účastným na prosazování zákonnosti, aby mohly efektivně spolupracovat a dohodnout se na integrovaném postupu při eliminaci násilí vůči ženám a domácího násilí.

Státy, které úmluvu ratifikují, se zavazují, že zakotví princip rovnosti mezi ženami a muži do svých ústav, zakáží diskriminaci žen a zruší zákony a postupy, jež diskriminují ženy. Podle textu Istanbulské úmluvy musí nově zavedená opatření vycházet z „genderového chápání násilí vůči ženám“ a „zohledňovat genderové hledisko a prosazovat

a aktivně naplňovat politiku rovnosti a dělby pravomocí mezi ženami a muži.“

- [Odkaz na Istanbulskou úmluvu](#)
- [Více informací o Istanbulské úmluvě](#)

Přestože se jedná o běžnou mezinárodní smlouvu, jakých Parlament ratifikoval bez povšimnutí české veřejnosti tisíce, Istanbulská úmluva překvapivě vzbudila řadu emocí a vyvolala vášnivou debatu, jež svým obsahem přesáhla obsah samotné úmluvy. Proti její ratifikaci se v roce 2018 rozběhla kampaň, do které se zapojili nejen právníci a politici, ale i lidé z řad občanské společnosti, aktivisté a představitelé náboženských organizací včetně katolické církve. Mezi jejími odpůrci byli ale i někteří politikové a veřejně činné osoby.

Níže uvádíme seznam významných hráčů, kteří se zapojili do veřejné debaty o přijetí Istanbulské úmluvy a výrazným způsobem ovlivnili českou veřejnou diskusi nejen o samotné úmluvě a její ratifikaci, ale i o genderové problematice obecně. Prozkoumejte uvedené zdroje a dohledejte vlastní zdroje, abyste zjistili, jak spor o Istanbulskou úmluvu probíhal, a jak se k Istanbulské úmluvě a k genderové problematice stavěli jednotliví aktéři uvedení v seznamu.

Seznam nejvýraznějších aktérů a rozšiřující internetové odkazy

① Aliance pro Rodinu: Alipro

- [Webové stránky](#)
- [Facebook](#)
- [Video: Istanbulská úmluva — dokument, který budí vášně](#)

② Katolická církev a KDU-ČSL

- [Pastýřský list k Istanbulské úmluvě](#) (Konference českých a moravských biskupů, 2018)
- [Istanbulská úmluva v konfrontaci a dialogu](#) (Moravsko-slezská křesťanská akademie, 2018)
- [Petr Piřha](#) (Katedrála Sv. Víta. 28.9.2018)
- [Jan Balík](#) (DVTV, 2018)

③ Progresivní věřící a členové Katolické církve

- [Křesťané a křesťanky za přijetí Istanbulské úmluvy](#) (2018)
- [Tomáš Halík, Prodavači strachu](#) (2018)
- [Daniel Soukup, Pomýlené tažení proti Istanbulské úmluvě](#) (2018)

④ Byzantský katolický patriarchát

- [Webové stránky](#)
- [Youtube](#)

⑤ Česká tradiční rodina

- [Webové stránky](#)
- [Facebookové stránky](#)
- [Leták k Istanbulské úmluvě](#)

⑥ Česká ženská lobby

- [Česká ženská lobby o Istanbulské úmluvě](#)
- [Česká ženská lobby podala trestní oznámení na Petra Piřhu](#)

4.2.2

Rámování

Politické subjekty, ať už se jedná o politické strany, sociální hnutí nebo lobbistické organizace, používají různé strategie k tomu, aby dosáhly svých cílů, a ovlivnily tak politická rozhodnutí na nejvyšší úrovni. Jednou z nich je ovlivňování veřejného mínění. Podaří-li se aktérům přesvědčit zákonodárce o tom, že většinová společnost je na jejich straně, snadno prosadí své zájmy. Chtějí-li úspěšně zapůsobit na veřejné mínění, potřebují komunikovat svou zprávu jasně a pochopitelně. To není ani zdaleka tak jednoduché, protože se často zaměřují na velmi komplexní problémy. Navíc proti nim stojí aktéři s jinými zájmy a představami o světě, kteří problém a jeho řešení definují jinak, a soutěží s nimi o to, čí definice problému se stane dominantní a většinově přijímaná. K tomu používají metodu, kterou sociální vědy pojmenovávají jako tzv. rámování.

Rámování je záměrné a selektivní zjednodušení komplexního problému na jeden aspekt, prostřednictvím něž se tento problém komunikuje veřejnosti. Cílem rámování je, aby si na jeho základě běžní lidé, kteří sdělení aktérů konzumují skrze média, vytvářeli vlastní názory. Jeho úkolem je definovat podstatu problému, identifikovat, kdo za něj může, a navrhnout alternativní řešení. V praxi rámování funguje jako základní informace, kterou si lidé zapamatují, a s níž si problémem asociují. Ve chvíli,

kdy chtějí sdílet vlastní názor na dané téma, po rámování, které si zapamatovali, sahají a aktivně ho používají. Aby rámování úspěšně rezonovalo, aktéři při rámování problému většinou zvýrazní aspekty, o kterých předpokládají, že na lidi zapůsobí, a učiní tak jejich sdělení zapamatovatelnějším. Takový proces sestává ze záměrného vyloučení některých informací a zvýraznění jiných. Rámování se tedy vyznačuje přítomností nebo absencí určitých klíčových slov a slovních frází a stereotypních obrazů,

Typy ráků	Diagnóza	Prognóza	Mobilizace
Funkce ráků	Definice problémů	Nabídka řešení	Výzva k aktivitě
Otázka	Co je se světem špatně? Kdo za to může?	Jak lze problém vyřešit?	Co můžete/byste měli dělat vy?

kteřé tematicky posilují konkrétní interpretaci problému. Např. v případě Brexitových kampaní aktéři, kteří chtěli opustit Evropskou Unii, soustavně argumentovali imigrací a vyobrazovali imigranty jako nebezpečné jedince s fundamentálně odlišnou kulturou. Zároveň ponechali stranou ekonomické důsledky vystoupení z Evropské Unie. Politické subjekty většinou pracují s několika „rámy“, které soustavně opakují ve veřejném prostoru, aby je učinili zapamatovatelnými.

Vzhledem k tomu, že aktéři musí soustavně čelit svým oponentům, kteří používají své vlastní rámy, jejich rámování se v interakci dynamicky mění. Cílem rámování není jen komunikovat svůj vlastní zájem v nejlepším možném světle, aktéři zároveň usilují o to, aby vyvrátili a delegitimizovali rámy svých oponentů. Například skupina bojující za práva LGBTQIA+ osob Jsme fér mluví o manželství pro všechny jako o „narovnávání práv“ a „zajištění péče o společně vychovávané děti“ v případě náhlého úmrtí jednoho z rodičů. Proti nim stojí ultrakonzervativní organizace Aliance pro Rodinu, která rámuje manželství jako „svazek ženy a muže“ a „právo dětí na biologického otce a biologickou matku“. Sociální vědy zabývající se dynamikou politických sporů používají ke zkoumání toho, jak se politickým aktérům podařilo přesvědčit veřejnost a zákonodárce, aby souzněli s jejich rámováním problému, tzv. analýzu rámování. Podobnou analýzu si vyzkoušíme v rámci tohoto workshopu. Cílem analýzy je rozeznat, jak aktér komunikoval své sdělení veřejnosti, tzn. jaké aspekty zvýraznil a jaké naopak vynechal, a jakým způsobem reagoval na rámy svých oponentů.

Při přípravě vaší prezentace odpovzte na následující otázky:

- Jak aktér navrhuje problém vyřešit?
- Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?
- Jaký vizuální materiál aktér používá?
- Jaké emoce se snaží vyvolat?
- Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?
- Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?
- Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

4.2.3

Analýza rámování nejvýraznějších aktérů

Použijte uvedené zdroje a vyhledejte si co nejvíce informací o daném aktérovi a jeho zapojení do sporu o Istanburskou úmluvu. Za pomoci pracovního listu Rámování proveďte analýzu rámování pro svého aktéra. K analýze použijte otázky uvedené na konci pracovního listu.

Aliance pro Rodinu: Alipro

- [Webové stránky](#)
- [Facebook](#)
- [Video: Istanbulska úmluva — dokument, který budí vášně](#)

① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

.....

.....

.....

.....

.....

② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

.....

.....

.....

.....

.....

③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

.....

.....

.....

.....

.....

④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

.....

.....

.....

⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

.....

.....

.....

⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

.....

.....

.....

⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

.....

.....

.....

.....

.....

- [Patýřský list k Istanbulské úmluvě](#) (Konference českých a moravských biskupů, 2018)
- [Istanbulská úmluva v konfrontaci a dialogu](#) (Moravsko-slezská křesťanská akademie, 2018)
- [Petr Piřha](#) (Katedrála Sv. Víta. 28.9.2018)
- [Jan Balík](#) (DVTV, 2018)

① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

.....

.....

.....

.....

.....

② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

.....

.....

.....

.....

.....

③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

.....

.....

.....

.....

.....

④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

.....

.....

.....

⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

.....

.....

.....

⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

.....

.....

.....

⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

.....

.....

.....

.....

.....

Progresivní věřící a členové Katolické církve

- Křesťané a křesťanky za přijetí Istanbulské úmluvy (2018)
- Tomáš Halík, Prodavači strachu (2018)
- Daniel Soukup, Pomýlené tažení proti Istanbulské úmluvě (2018)

① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

.....

.....

.....

.....

.....

② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

.....

.....

.....

.....

.....

③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

.....

.....

.....

.....

.....

④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

.....

.....

.....

⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

.....

.....

.....

⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

.....

.....

.....

⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

.....

.....

.....

.....

.....

Byzantský katolický patriarchát

- [Webové stránky](#)
- [Youtube](#)

① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

.....

.....

.....

.....

.....

② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

.....

.....

.....

.....

.....

③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

.....

.....

.....

.....

.....

④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

.....

.....

.....

⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

.....

.....

.....

⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

.....

.....

.....

⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

.....

.....

.....

.....

.....

- [Webové stránky](#)
- [Facebookové stránky](#)
- [Leták k Istanbulské úmluvě](#)

① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

.....

.....

.....

.....

.....

② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

.....

.....

.....

.....

.....

③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

.....

.....

.....

.....

.....

④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

.....

.....

.....

⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

.....

.....

.....

⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

.....

.....

.....

⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

.....

.....

.....

.....

.....

Česká ženská lobby

- [Česká ženská lobby o Istanbulské úmluvě](#)
- [Česká ženská lobby podala trestní oznámení na Petra Piťhu](#)

① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

.....

.....

.....

.....

.....

② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

.....

.....

.....

.....

.....

③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

.....

.....

.....

.....

.....

④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

.....

.....

.....

⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

.....

.....

.....

⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

.....

.....

.....

⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

.....

.....

.....

.....

.....

4.2.4

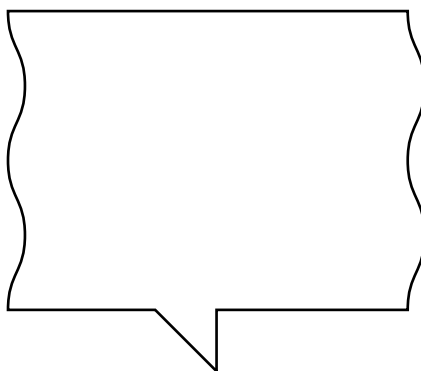
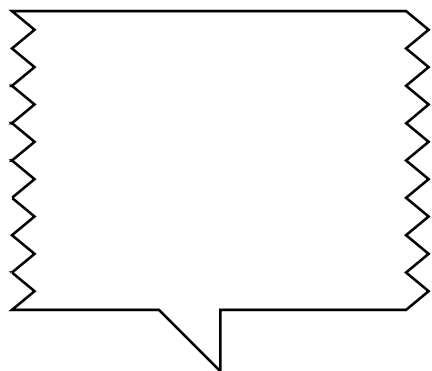
Nenásilná komunikace: vedeme dialog

① Napište tři až čtyři hlášky z běžných soukromých nebo mediálních diskuzí na téma genderu. Hlášky mohou pocházet z jakéhokoliv pomyslného „tábora“, ať už od zastánců, nebo odpůrců genderu. ② Vyměňte si pracovní listy s partnerem ve dvojici a do druhého sloupce napište nenásilnou podobu hlášek tak, aby vyjadřovaly skrytou potřebu, popis emocí, návrh nebo prosbu. Zamyslete se nad potřebami lidí, kteří se uchylují k tvrzením z prvního sloupce, a tyto potřeby zapište do třetího sloupce.

Hlášky z debat o genderu

Nenásilná forma

Jaká je za hláškou potřeba?

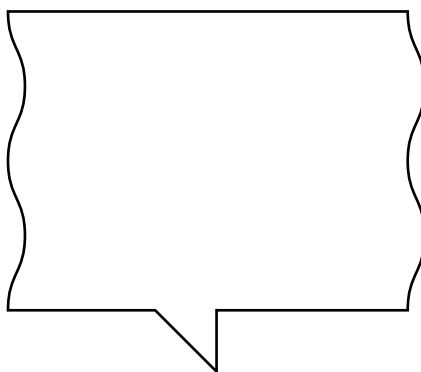
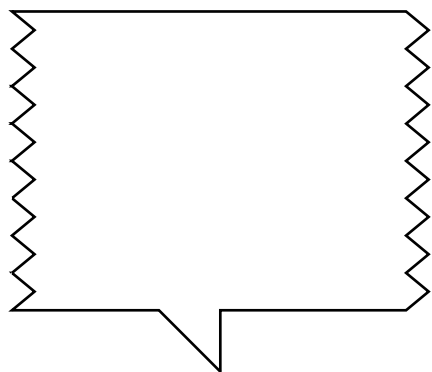

.....

.....

.....

.....

.....

.....

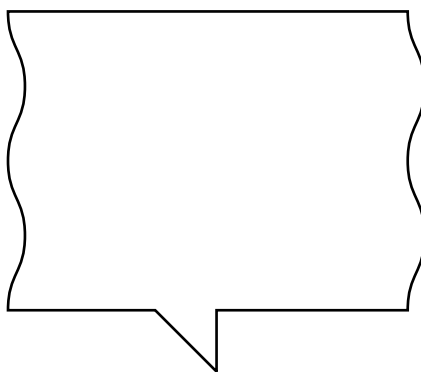
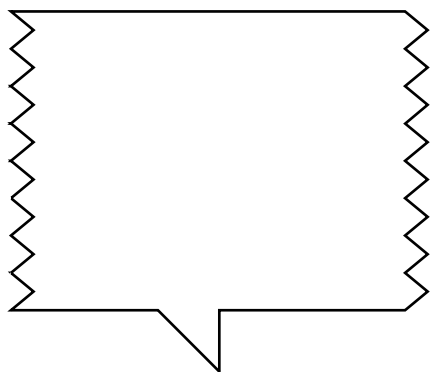
.....

.....

Hlášky z debat o genderu

Nenásilná forma

Jaká je za hláškou potřeba?

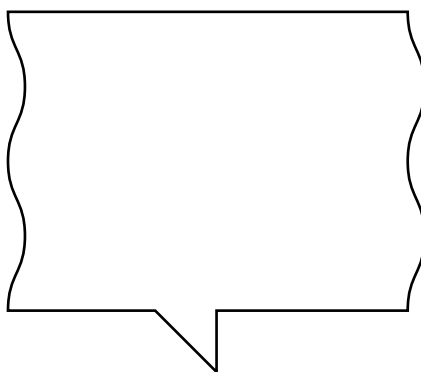
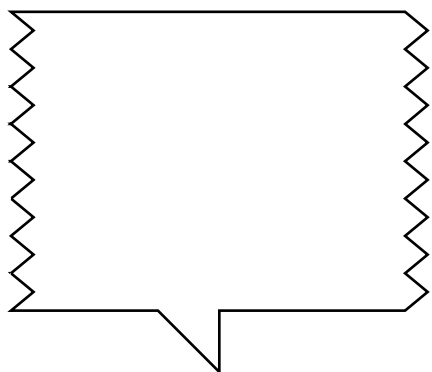

.....

.....

.....

.....

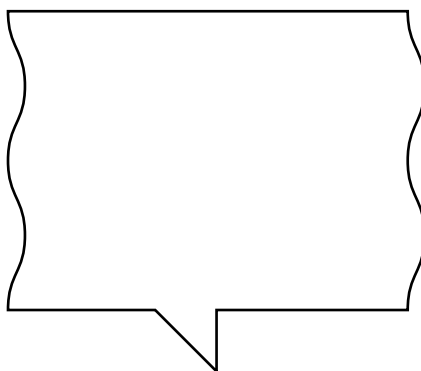
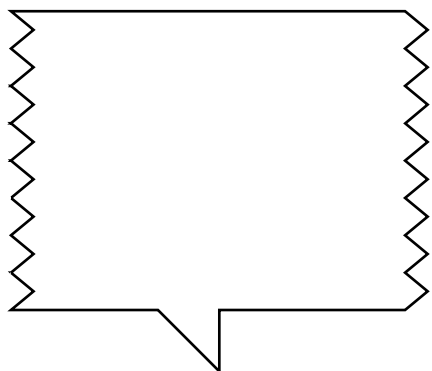

.....

.....

.....

.....

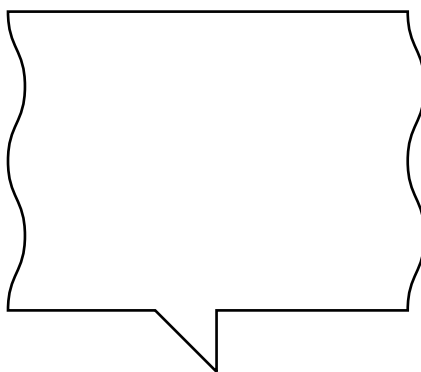
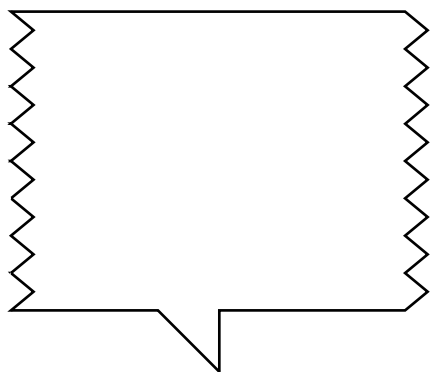

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5

Případové
studie

5.2

Istanbulská úmluva a „genderová ideologie“

Násilí na ženách je celosvětový fenomén, který se vyskytuje v různých formách. V Česku má podle výzkumu organizace ProFem zkušenost s nějakou formou sexuálního násilí nebo obtěžování každá druhá žena (54 %). Každá desátá žena (9,2 %) byla během svého života znásilněna. Ročně řeší Policie ČR 500 až 600 případů znásilnění. Analýza Sociologického ústavu Akademie věd navíc potvrdila nárůst výskytu domácího násilí během jarní vlny pandemie COVID-19 a poptávka po službách organizací pomáhajících obětem vzrostla o 30 až 40 %. Z uvedených poznatků je zřejmé, že problém násilí na ženách nelze chápat jako patologický jev, který je páčán jen úzkou skupinou problematických jedinců. Naopak je vhodné k němu přistupovat jako k problému strukturálnímu, tj. problému, který vyplývá z rozložení moci ve společnosti, respektive nadvlády jedné skupiny osob nad druhou.

Statistiky:

- [Domácí násilí a sexuální násilí v roce 2021](#)
- [Výzkumná zpráva: sexuální násilí 2021](#)

Istanbulská úmluva

Úmluva rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí, známá jako Istanbulská úmluva, byla představena v roce 2011 v Istanbulu. Do konce minulého roku ji podepsalo 45 států (včetně Česka) a 37 z nich ji i ratifikovalo. Jedná se o dokument, který vnímá násilí na ženách jako problém strukturální povahy, kterému lze předcházet skrze transformaci zavedených struktur, a definuje násilí na ženách jako „porušování lidských práv a formu diskriminace žen“.

Autoři a autorky úmluvy vycházejí z přesvědčení, že klíčovým elementem prevence násilí vůči ženám je uplatnění rovnoprávnosti mezi muži a ženami. Proto vychází z pojmu „gender“, který definují jako „společensky ustanovenou roli, chování, aktivity a atributy, jež daná společnost považuje za náležité pro ženy a muže“, a slouží jim jako analytický nástroj pro zkoumání nerovnosti žen a mužů. „Genderově podmíněné násilí“ definují jako násilí, jež je zaměřeno na ženu proto, že je žena, anebo násilí, jemuž jsou vystaveny především ženy. Jako své cíle úmluva uvádí:

- 1 chránit ženy před veškerými formami násilí a dosáhnout prevence, stíhání a potlačení násilí vůči ženám,
- 2 přispět k eliminaci veškerých forem diskriminace žen a podpořit skutečné zrovnoprávnění žen s muži také posílením pravomocí žen,
- 3 navrhnout zevrubný rámec, strategie a opatření pro ochranu a pomoc veškerým obětem násilí vůči ženám a domácího násilí,
- 4 podpořit mezinárodní spolupráci ve snaze o eliminaci násilí vůči ženám a domácího násilí,
- 5 poskytnout podporu a pomoc organizacím a složkám účastným na prosazování zákonnosti, aby mohly efektivně spolupracovat a dohodnout se na integrovaném postupu při eliminaci násilí vůči ženám a domácího násilí.

Státy, které úmluvu ratifikují, se zavazují, že zakotví princip rovnosti mezi ženami a muži do svých ústav, zakážou diskriminaci žen a zruší zákony a postupy, jež diskriminují ženy. Podle textu Istanbulské úmluvy musí nově zavedená opatření vycházet z „genderového chápání násilí vůči ženám“ a „zohledňovat genderové hledisko a prosazovat

a aktivně naplňovat politiku rovnosti a dělby pravomocí mezi ženami a muži.“

Odkazy

- [Istanbulská úmluva](#)
- [Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na vůči ženám a domácího násilí: mýty a fakta](#)
- [Odborná veřejnost o Istanbulské úmluvě](#)

Ratifikace Istanbulské úmluvy

Česko Istanbulskou úmluvu podepsalo v roce 2016. O dva roky později, v březnu 2018, tehdejší český premiér Andrej Babiš (ANO) na svém oficiálním facebookovém profilu zveřejnil status, v němž vyjadřoval nadšení nad chystanou ratifikací Istanbulské úmluvy:

Dneska se stavila na kafe Česká ženská lobby. Slíbil jsem jim, že ratifikujeme Istanbulskou úmluvu, zlepšit ochranu obětí násilí na ženách. Taky máme strašně malou zaměstnanost žen na částečný úvazek, i když na to mají nárok. Jaroslava Němcová nám s tím pomůže.

Již o devět měsíců později, v prosinci 2018, Babiš v rozhovoru pro Právo tvrdil, že Česko má zákony, které ženy před násilím dostatečně chrání, a proto není žádná mezinárodní úmluva zapotřebí. Istanbulská úmluva dodnes nebyla ratifikována. Česko se přidalo k zemím, jako jsou mimo jiné Slovensko nebo Maďarsko, které ratifikaci odkládají nebo přímo odmítají.

Přestože se jedná o běžnou mezinárodní smlouvu, jakých Parlament ratifikoval bez povšimnutí české veřejnosti tisíce, Istanbulská úmluva překvapivě vzbudila řadu emocí a vyvolala vášnivou debatu, jež svým obsahem přesáhla obsah samotné úmluvy. Proti její ratifikaci se v roce 2018 rozběhla kampaň, do které se zapojili nejen právníci a politici, ale i lidé z řad občanské společnosti, aktivisté a představitelé náboženských organizací včetně katolické církve. Mezi jejími odpůrci byli ale i někteří politikové a veřejně činné osoby. Jako problematická se jim zdála definice násilí na ženách jako strukturálního problému a použití termínu „gender“ v textu úmluvy. Trvali na tom, že násilí na ženách je patologický jev, jehož se dopouštějí především problematičtí jedinci, a nelze

mu tak předcházet zákroky shora. Dalším jejich argumentem bylo, že Česko již má ústavu, která činí diskriminaci a násilí na ženách nezákonnými. Proto podle nich ratifikace úmluvy nebyla potřeba.

Dalšími body úmluvy, které její odpůrci kritizovali, byla údajná diskriminace mužů a údajná snaha o vymýcení tradic, a tudíž národní kultury. Mezi nimi byly například body 1 a 4 obsažené v článku 12:

- ① Strany podniknou nezbytná opatření pro podporu sociálních a kulturních vzorců chování žen a mužů s cílem vymýtit předsudky, zvyky, tradice a další praktiky, jež jsou založeny na předpokladu podřízenosti ženy anebo na stereotypním pojmání rolí žen a mužů.
- ④ Strany učiní vše nezbytné pro to, aby se každý občan, obzvláště pak muži a chlapci, aktivně zapojili do prevence všech forem násilí, jež spadají do působnosti této úmluvy.

Bod 1 byl interpretován jako potírání českých tradic a kultury. V této souvislosti se hodně mluvilo o údajně plánovaném plošném zákazu slavení Velikonoc. V bodě 4 odpůrcům úmluvy vadila formulace, která kladla důraz na zapojování obzvláště chlapců a mužů do prevence všech forem násilí. Někteří odpůrci to interpretovali jako diskriminaci chlapců, kteří budou trestáni jen za to, jak se narodili. Jiní to chápali tak, že se bude chlapcům odpiřat jejich přirozená maskulinita a budou vedeni k zženštilému chování, které je proti jejich přirozenosti. Odpůrci kritizovali i zasahování do školních osnov (např. bod 1 článku 14), které interpretovali jako vnášení „genderové ideologie“ do vzdělávání:

- ① Tam, kde to bude vhodné, podniknou strany kroky k tomu, aby ve formálních osnovách na všech úrovních vzdělávání existoval materiál k tématům, jako je rovnoprávnost žen a mužů, nestereotypní genderové role, vzájemný respekt, nenásilné řešení konfliktů v mezilidských vztazích, genderově podmíněné násilí vůči ženám a právo na osobní integritu, to vše uzpůsobeno rozvíjejícím se schopnostem žáků.

Některým odpůrcům dále vadilo zmínění praktik jako např. ženská obrázka, vraždy ze cti a nucené sňatky, které se na území Česka zatím nevyskytují a které jsou nějakým způsobem asociovány s praktikami jiných náboženství, než je křesťanství. Tvrdili, že takové praktiky do české kultury nepatří, a proto úmluvu nepotřebujeme. Popř. zanesení takových pasáží do textu úmluvy jako dokument, který podporuje přijímání uprchlíků a multikulturalismus.

Vadil jim také mezinárodní kontrolní mechanismus administrativního typu, expertní skupina „GREVIO“, jejíž členové mají mít doživotní imunitu.

Více zde: [Několik poznámek k otázce ratifikace Istanbulske úmluvy](#) Ⓞ

V argumentech odpůrců lze najít tři linie:

- ① **Religiózní linie argumentace:** Istanbulska úmluva je trojským koněm „genderové ideologie“, která představuje kulturu smrti — údajně nerespektuje přirozený řád (daný Bohem) Ⓞ a cílem jejím a jejích proponentů je nejen smazání všech rozdílů mezi muži a ženami, ale také vytváření nepřátelství mezi nimi, což povede k tzv. kultuře smrti.
- ② **Sekulární, kvazivědecká argumentace:** Občanské organizace jako Aliance pro Rodinu nebo Občanský institut argumentovaly sekulárním způsobem. Ve svých argumentech často odkazovaly na právníky, psychology a sociology. Podle nich je úmluva ideologickým textem Ⓞ a není zapotřebí, protože české právo ženy před násilím již chrání. Navíc je podle nich nerovnost ve vztazích přirozená a zásahy do ní chápou jako sociální inženýrství.
- ③ **Krajně pravicová argumentace:** Krajní pravice využívala nejvíce konspiračních teorií a dezinformací. Istanbulskou úmluvu a „genderovou ideologii“ vykreslovala jako nástroj vyhlazení evropských národů skrze tzv. velkou výměnu. Ačkoliv se o transgenderu nebo polyamorii v textu úmluvy takřka nemluví, translidé a polyamorie se stali častými vizuálními motivy doprovázejícími materiál Ⓞ, který měl lidem přiblížit a vysvětlit úskalí Istanbulske úmluvy. Odpůrci z řad krajní pravice dále uváděli, že úmluva bude zasahovat do soukromí lidí, kteří tak budou pod neustálou kontrolou.

Navzdory dílčím rozdílům mají všechny tři argumentační linie společně to, že se zakládají na tzv. morální panice (tj. snaze mobilizovat lidi skrze vyvolání představy o nebezpečí v podobě rozpadu morálních hodnot, které společnosti hrozí). Současně všechny tři argumentují tzv. genderovou ideologií. Její odpůrci text úmluvy často interpretují skrze prizma vlastní ideologie, ať už se jedná o oficiální ideologii katolické církve nebo krajně pravicový nacionalismus v případě stran jako SPD, Trikolora apod. Podíváme-li se na právní rozbor úmluvy, převládají její pozitivní aspekty a proti bodům, které se v českém kontextu mohou zdát problematické, je třeba uplatnit výhrady a výkladová prohlášení Ⓞ.

6

Problematika
a témata
projektu

Jak rozumět a čelit důsledkům polarizujících sporů o islám, gender a „rasu“ a rasismus.

6.1

Polarizace a její dopady na lidská práva

Metodické materiály projektu OLIPol FF UK a NESEHNUTÍ mají za cíl umožnit lépe chápat a čelit sporům o migraci, sociální inkluzi a narovnávání práv. Pro lepší uchopení problému, kterého se metodika týká, zde blíže popisujeme téma projektu, definujeme základní pojmy, se kterými operujeme, a představujeme metodu, kterou navrhujeme.

Úvod: od polarizace k dehumanizaci

V roce 2015 jsme se probudili do nové reality. Pod vlivem zpráv z tzv. balkánské trasy se společnost rozdělila na dvě části, kdy jedna byla naplněna strachem z „migrantů“ a „islámu“ a druhá šokem z odmítání minimální solidarity s válečnými uprchlíky. Většinová společnost se stala svědkem toho, jak se celým skupinám upírá důstojnost a právo na azyl, jakkoliv tuto zkušenost do té doby běžně zakoušeli jiní Češi, Romové a lidé s postižením.

Krise způsobila, že bylo najednou široce přijatelné nevidět v „druhých“ (tzn. migrantech a později v LGBTQI+ lidech, dlouhodobě v Romech) lidi s vlastní důstojností a právy, ale jen hrozbu. Skokově došlo k rozšíření postojů, kterými i politický a mediální mainstream bezprecedentně odepírá těm „druhým“ práva a důstojnost.

Kontextem této změny byl pocit ohrožení a hluboké polarizace, kterou vyvolalo mediální pokrytí tzv. uprchlické krize a politická reakce na ni. Prezentování uprchlíků jako civilizační hrozby vyhrotili vládnoucí i opoziční politici,

kteří se stavěli do role ochránců Evropy před islámem a v rámci toho se vymezovali vůči snaze Evropské unie ulevit zemím s větší přítomností uprchlíků na jejich území.

Česko se zdánlivě rozdělilo na dva tábory, na tzv. vítáče a tzv. vlastence. Během četných demonstrací se v roce 2016 střetávali lidé vyjadřující obavu z migrace a islámu a lidé vyjadřující solidaritu s uprchlíky. O islámu se široce diskutovalo v médiích, ve veřejných i soukromých debatách, migrace se stala tématem voleb. I když se po řadě posunů, např. k individualizovanějšímu a vyváženějšímu vykreslování uprchlíků v médiích a k řešení migrace na úrovni EU, pocit ohrožení oslabil, hrubost, agresivita a polarizace v našem veřejném prostoru zůstaly.

Výsledkem tzv. uprchlické krize je nejen trvalá přítomnost krajní pravice v parlamentu a opakované využívání antisystémových a polarizujících narativů v politice (viz např. „proklínání islámu“ nebo strašení migrací v druhé prezidentské kampani Miloše Zemana), ale také rozšíření agresivní a manipulativní rétoriky na další témata.

Když se např. v roce 2018 diskutovalo o manželství pro všechny, bylo možné veřejně zostuzovat a ponižovat LGBTQI+ lidi v tom samém parlamentu a prezident se bavil veřejným urážením a ponižováním trans osob. Proti Istanbulské úmluvě byla rozpoutána kampaň, která sice

s obsahem úmluvy měla jen málo společného, zato vedla k bagatelizování násilí na ženách a demonizování tzv. genderu.

Konečně, zatímco se loni (v roce 2022) statisíce ukrajinských uprchlíků setkaly s ohromným přijetím, solidarita se neuplatňovala na všechny stejně. Uprchlíci, kteří byli rozpoznáni jako Romové, se potýkali s odmítáním pomoci, diskriminací, a dokonce i fyzickým násilím. Na hlavním nádraží v Praze po několik týdnů nocovaly na zemi matky s dětmi. Nerovné zacházení s uprchlíky znovu upozornilo na druhořadé postavení lidí, kteří nejsou chápáni jako „bílí“ — romští Češi na to ostatně narážejí dlouhodobě.

Výše uvedené spory ukázaly, nakolik jsme ochotni slevit z principů, na nichž stojí naše společnost, když jde o „druhé“. Právě opouštění principu rovnosti a univerzality práv a bagatelizování jejich porušování se tento projekt snaží čelit. Nezabývá se však předsudky jako takovými, nýbrž pracuje s otázkou, jak nedávné vlny společenské polarizace vedly k tomu, že jsme ochotni přistoupit na to, že důstojnost některých lidí stojí až v druhém sledu za spory, které mezi sebou vedeme. Právě poznatky z procesu polarizace a eskalace nám mohou pomoci najít produktivní a neohrožující podoby sporu.

Diagnóza: polarizace a lidská práva

Společenskou polarizaci chápeme jako proces, během kterého dochází k symbolickému rozdělování společnosti do dvou údajně nesmiřitelných táborů. Typicky je toto rozdělování vyjádřeno jako spor o určité téma, v němž se postoje podstatných částí společnosti natolik vzdálily či vyhrotily, že nelze hledat společného jmenovatele a vyjednávat kompromis.

Všechny spory a konflikty nejsou negativní, naopak. Některé společenské konflikty vedou k emancipaci, tedy k proměně původně hierarchických vztahů ve společnosti k formálnímu a faktickému zrovnoprávnění. Jiné ale eskalují, vedou k další stigmatizaci určitých skupin, a jak bylo zmíněno výše, mohou vést k dehumanizování celých skupin (Romové, muslimové, LGBTQI+ lidé aj.), či přímo popírání jejich lidských práv.

Cílem projektu je hledat způsoby, jak takovým sporům porozumět a následně jim čelit. Premisou projektu je, že nestačí přejímat kulturní a ideologické kódy polarizace a snažit se pouze o zmírňování některých projevů, jakými mohou být islamofobie, anticiganismus či misogynie.

Důležité je naopak zjišťovat, o co ve sporech jde, a jednat tak, aby mohly být z polarizující a konfrontační polohy převedeny do plodnějšího sporu. Navrhujeme dynamické a kontextuální porozumění sporům jako cestu k jejich deeskalaci, ke schopnosti čelit tlaku na zaujímání jedné z vyhrocených pozic (k depolarizaci) a k vytváření prostoru, v němž je možné vést smysluplný dialog tak, aby se spor dále neprohluboval.

Rozhodujícím momentem je pochopení, že ke společenské polarizaci nedochází nutně v důsledku činnosti pouze jedné strany. K polarizaci může přispívat také strana, s níž se ztotožňujeme. Všichni jsme nějak sociálně a vědomostně situovaní, zatíženi různými předsudky a normativními představami. Polarizující spory se navíc točí kolem velkých, velmi různě chápáných pojmů jako „rasa“, islám a gender, jejichž významy jsou ale často ve společenské debatě zcela vyprázdněny či jsou používány naprosto mimoběžně (islám i gender jsou toho příkladem). Spory navíc vyjadřují celou řadu volně souvisejících obav či potřeb, které se do daných témat projektují či v nich nacházejí příležitost k vyjádření (např. pocit nespravedlnosti), nebo odrážejí politické strategie, které témata sporů využívají. Nejde tak nutně o spory substantivní, ale i o spory zástupné. Všichni jsme tedy součástí jejich eskalační a dynamizační politiky. Jejich vážnost tkví v tom, že reálně zhoršují postavení stigmatizovaných skupin.

Následující odstavce definují základní pojmy, jako je polarizace, othering a kulturní války, a představí přístup projektu OLIPol.

Vznik a vývoj polarizace: Othering, kulturní války a morální panika

Polarizaci většinou chápeme jako rozdělení populace na dva pevně dané tábory určené demografickými a socioekonomickými faktory, přičemž tato představa většinou realitě neodpovídá. Spíše než rozdělená do dvou táborů, bývá společnost fragmentovaná do více skupin podle celé řady os (vedle majetku jde také o stabilitu, vzdělanost, výhled do budoucnosti, sociální kapitál, geografii atd.)

V politologii se pojem polarizace používá jako divergence politických postojů směrem k ideologickému extrému. V našem příkladě jde spíše o tzv. diskursivní polarizaci, tedy o divergenci ve veřejných postojích, která může narušit veřejnou komunikaci a schopnost nalézat

shodu. Představa rozdělené společnosti je ale samotná *syndromem* narušené společenské komunikace či *nástrojem* různých politických strategií. K pochopení polarizačních dynamik je klíčové porozumět jak procesu *otheringu*, tak i pojmu tzv. kulturních válek.

Othering je ve společnostech běžný proces, během něhož dochází k rozdělování lidí do dvou skupin, na „my“ vs. „oni“. Klíčovou roli v tomto procesu hraje tzv. rámování, kdy jsou cizí skupině připisovány určité charakteristiky, zpravidla protikladné charakteristikám skupiny naší. Podílí se na tom nejen konkrétní lidé, ale také mediální produkce a různá politická a administrativní rozhodnutí. Se sebe-pochopením jedné skupiny se typicky pojí odmítání rysů skupiny druhé, respektive vytváří se představy nadřazenosti a podřízenosti, či přímo podřadnosti: např. bílý vs. černý, zodpovědný vs. nepřizpůsobivý, civilizovaný vs. nemoderní atd. K *otheringu* patří především připisování určitých vlastností na základě stereotypů o skupině lidí, ale také vytváření morální paniky a pocitu ohrožení různými negativně rámovanými skupinami.

Když se toto vymezování rozšíří a promítne do politických a správních procesů a do mediální sféry, může nastat problém. Už to nejsou konkrétní lidé, jedinci se svými specifiky. Stávají se z nich výhradně představitelé určité sociální identity, respektive stereotypně chápané skupiny. V důsledku *otheringu* například zmínění muslimové bývají vykreslováni jako fanatičtí věřící, kteří páchají násilí na ženách a nedokáží pochopit evropskou křesťanskou kulturu; Romové jako parazité a „nepřizpůsobiví“; feministky jako neženské atd., a „my“ představuje jejich převrácený odraz.

Othering je mocenským nástrojem. Ti, co jej provádí, tím totiž především definují sebe sama jako racionální a moderní; jako pracovité a nezávislé na státu či jako skutečné ženy a muže. Tento proces totiž implikuje nadřazenost: Evropané a jejich civilizace je „lepší“ než islámská; bílí jsou „zdatnější“ a „záslužnější“ než Romové; konzervativci jsou „lepší“ než ti, co chtějí společnost měnit. K *otheringu* dochází samozřejmě i z druhé strany těmi, co se např. cítí morálně nadřazení nad Evropany či liberály, chápou moderní společnost jako zkaženou či vyzdvihují dané genderové role jako „přirozené“ atd. Othering probíhá na mnoha úrovních a nepředstavuje něco, čeho by bylo možné se zcela zříci. V určité fázi však začne ohrožovat práva určitých skupin či jejich členů a demokratické principy a postupy. Zvláště agresivní *othering* je nutné vnímat jako významný politicko-právní problém.

Zásadní pro naši analýzu je, že proces *otheringu* má v poslední době rostoucí dosah do společenské diskuze. Během polarizujících konfliktů se vůči sobě vymezují skupiny na základě politických postojů. Různá témata (ženská

a menšinová práva) se stávají předmětem politických bojů a místo pragmatických diskuzí se o nich vedou zástupné spory, které jsou nadto prezentovány jako spory mezi zdánlivě homogenními tábory.

Během zmíněné uprchlické krize se takto např. vytvořily tábory tzv. islamofobů a tzv. sluníčkářů. Sluníčkáři byli líčeni jako naivní lidé s humanitním nebo společenskovědním vzděláním, kteří odmítají vnímat realitu a záměrně popírají jakékoli negativní jevy, které s migrací souvisí. Na druhé straně měli stát islamofobové, kteří byli popisováni jako rasisté a vyznavači krajní pravice, bez jakékoliv empatie k cizímu neštěstí. Ve skutečnosti ale tyto dva pomyslné tábory sestávaly z mnoha různých aktérů s různými zájmy. Např. na straně tzv. islamofobů sice nepochybně byli stoupenci a představitelé krajní pravice, kteří se pokusili téma uprchlické krize vytěžít a získat tak větší počet příznivců a moc, ale i lidé, kteří měli obavy z cizího či z budoucnosti, nebo kteří negativně vnímali zájem elit o migraci a nezájem o své regiony, potažmo lidé, kteří téma migrace využili k vyjádření nedůvěry v oficiální instituce, aj.

Konflikty, které se točí právě kolem symbolů, norem a hodnot, jež označují „nás“ jako opak „druhých“, označujeme jako tzv. kulturní války. Typicky je chápeme jako spor, jehož se účastní dva tábory: „progresivní/liberální“ (feministky, lidskoprávní aktivisté) vs. „reakcionářský/(ultra) konzervativní“ (např. odpůrci manželství pro všechny, potratů, pomoci uprchlíkům atd.). Kulturní války popisují politické konflikty, jejichž předmětem zdánlivě nejsou materiální zájmy, ale morální hodnoty a sociální normy, a které pracují s představou o polarizované společnosti. Pojem kulturních válek je dnes často používán, sám ale k polarizaci přispívá. Proto se snažíme hledat zdroje sporů a deeskalovat je.

Kulturní polarizace jako nová forma sociálního konfliktu

Přestože se kulturní války popisují jako konflikty, v nichž se lidé přou pouze o své morální hodnoty a normy, mají také silnou třídní povahu. Třídní rozdělení má totiž často politický a kulturní rozměr. Ti lépe situovaní, kteří čerpají výhody z globalizace a proměny současné ekonomiky (mezinárodní podnikání, práce pro zahraniční firmy, mezinárodní spolupráce, dlouhodobé studijní a/nebo pracovní pobyty v zahraničí) často zastávají liberální

hodnoty, jakož i společenskovední teorie, kterými Západ problémy nerovnosti pojmenovává, a vnímají je jako základ demokracie. Ti, kteří jsou na druhé straně pomyslného společenského postavení (nižší úroveň vzdělání, nižší příjem, bydlení mimo centrum), a na něž dopadají důsledky nerovného rozdělení zdrojů, se v poslední době bouří proti vnímané neférovosti dopadů globalizace. Populismus a protisystémové postoje lze v zásadě vnímat jako méně sofistikovanou kritiku neoliberalismu.

Přestože zástupci liberální strany konfliktu dokáží vyjádřit empatii s jedinci z diskriminovaných skupin a menšin, ke skupině, která se stala voličskou základnou krajně pravicových a populistických politických projektů, kvůli jejím rasistickým a homofobním předsudkům paradoxně mnoho empatie nemá. Označují tuto skupinu za lůzu a „dezoláty“ (tento postoj dobře vystihuje citát z Twitteru: „Praha a láska musí zvítězit nad vsí a nenávisť“). Paradoxně je tak skupina s nižším ekonomickým a kulturním kapitálem, která je vnímána jako nenávistná, sama vystavena nenávisti a dehumanizaci, a to právě kvůli svému nízkému kulturnímu kapitálu.

To, čemu říkáme kulturní války, v poslední dekádě nabylo nové podoby v důsledku postupující globalizace, kterou v Česku symbolizuje Evropská unie. Odráží se v nich nejen politická orientace a zájmy zúčastněných aktérů, ale i proměny mezinárodní politiky. Ačkoliv jsou homofobie, rasismus či antifeminismus dlouhodobě přítomné, po vstupu do EU získaly politické spory o ně mezinárodní rozměr. Naše naplňování demokratické povahy republiky, posílené členstvím v EU, přináší nové právní a společenské normy, jako je např. antidiskriminační legislativa a jiné lidskoprávní závazky. Jsou sice přijímány v souladu s naší ústavou a s naším souhlasem, ale často jsou spojovány s vlivem zvenčí.

V rámci Kodaňských podmínek se Česko zavázalo respektovat lidská práva různých společenských skupin a odstraňovat jejich diskriminaci. Do Česka mimo jiné tekla finanční podpora na důležité projekty věnující se integraci Romů, narovnání lidských práv LGBTQI+ lidí atd. Současně však Středoevropané a Východoevropané vnímali, jak jsou kvůli evropskému neoliberálnímu nastavení volného trhu v unii druhořadí. Nejenže mají o poznání nižší mzdy, a nemohou si tak dovolit život stejně kvalitní jako občané západní Evropy, zároveň je západní společnost stereotypně vnímala jako reakcionářské země s rasistickými a misogynními sklony, a konstantně je kárá za jejich nedostatky v oblasti lidských práv.

Frustrace pramenící z druhořadého postavení umně využívají krajně pravicoví populisté a dezinformační média, která mají tendenci eskalovat zástupné problémy.

Problém přiblížení se evropským standardům přestal být vykreslován jako otázka narovnávání práv Romů/LGB-TQI+ lidí, ale jako konflikt, v němž šlo Čechům o národní suverenitu a identitu, tedy jako konflikt „my“ vs. „Západ“. Z této perspektivy byli Češi vykreslováni jako „normální lidé“, kteří používají „selský rozum“. Proti nim stojí Západ se svými „zdegenerovanými hodnotami“, označovanými jako „kulturním neomarxismus“.

Konkrétní dopady polarizace

Od roku 2015 čelilo Česko několika snahám o společenskou polarizaci. Kromě islámu se týkaly témat jako „gender“, „vakcíny“ nebo „uprchlíci z Ukrajiny“. Ve chvíli, kdy se vnímání nějakého tématu stane předmětem polarizace, má to negativní dopady na život lidí, o než se ve sporu jedná.

Učebnicovým příkladem jsou migranti ze Sýrie, Afghánistánu a jiných převážně muslimských zemí. Události poslední dekády ukázaly, že odmítání muslimů je tak silné, že nejsme ochotni přijmout ani děti z uprchlických táborů v Řecku. Podobný postoj byl zaznamenán v české společnosti vůči romským Ukrajincům. Přestože Češi masivně pomáhali při zvládnání migrace, v případě Romů převládaly předsudky, a to dokonce i v případě státních institucí. V Polsku lze ostatně rozdílné přístupy k různě vnímaným skupinám migrantů pozorovat v jednom čase: zatímco muslimové jsou už přes rok opakovaně navraceni zpět do Bělověžského pralesa na hranicích s Běloruskem, Ukrajinci jsou přátelsky přijímáni.

Dalším příkladem jsou LGBTQI+ lidé, feministky a obecně ženy, kteří se setkávají s diskriminačním chováním, obtěžováním, násilím a nenávistnými projevy. Jestli do roku 2013, kdy se v Evropě začínají vést tzv. kulturní války, bylo obecně přijímáno, že jdeme cestou k rovným příležitostem pro muže a ženy a k rostoucímu přijetí menšin a jejich práv obecně, něco zásadního se před deseti lety změnilo. Konsensus ohledně určujících hodnot lidských práv a jejich postupného naplňování byl postupně nahrazen představou, že lidská práva jsou jakousi výsadou menšin. V ní jsou práva menšin a žen vykreslována jako předmět činnosti zájmových skupin a jako vynucená agenda ze zahraničí, přičemž většinová společnost je běžně označována jako nějakým způsobem ohrožená. V důsledku se kolem lidskoprávních témat budují dva tábory: progresivní a konzervativní, a narovnávání práv

a ochrana menšin je debatována jako nepřátelské gesto vůči většině. Polarizace kolem genderu, islámu a „rasy“ tak omezuje vnímání lidských potřeb a rovnosti (práv) a pocit sounáležitosti, protože lidské osudy vepisuje do příběhu ohrožení a obrany.

Strategie 3D: Deeskalace, depolarizace, dialog

Opustíme „liberální“ poučování

Poukazovat na stereotypy a nesprávnost postojů, které v rámci kulturních sporů dehumanizují celé skupiny obyvatel, je důležité vůči institucím, které jsou zavázány ústavou a v ní ukotvenými lidskými právy. Argumentovat moralisticky vůči spoluobčanům nebo studentům ve třídě ale nefunguje minimálně ze tří důvodů.

Zaprvé, když se „poučující“ staví do soudící a nadřazené pozice („Nebud rasista!“, „Nebud islamofob!“), polarizaci pouze prohloubí. Lidé se totiž vlastnímu otheringu brání: pokud někoho označím negativně, a to z pozice, kterou vnímá jako paternalizující a nadřazenou (typicky učitel, Pražan, liberální argument), bude mít tento člověk tendenci se proti mně vymezovat.

Zadruhé, komunikace nefunguje přímo, ale na minimálně třech úrovních (lokuce/obsah, ilokuce/záměr, perlouce/chování). Když se někdo vyjádří negativním způsobem třeba o muslimech nebo Romech, říká něco negativního na konto zmíněné skupiny, ale jeho vlastní záměr může být odlišný (urazit pražskou politiku) nebo se svým výrokem nějak chová, např. se brání, vykazuje jednotu se svým bezprostředním okolím, které má právě islamofobní náladu, vyjadřuje frustraci atd. Vzít někoho za slovo musíme, pokud přímo někoho uráží (např. v autobuse). Není nutné reagovat na to, co říká (např. na provokaci), ale spíše na to, jaký záměr či jakou potřebu vyjadřuje, stejně jako je dobré klidně říct, že na věc lze nahlížet i jinak.

Zatřetí, jako kritici stereotypů nemáme automaticky pravdu (máme tendenci nevidět reálné problémy s určitými postoji) a nejsme vždy koherentní (máme např. tendenci kritizovat slabšího a ne silného za to samé). Je nutné nahlédnout vlastní pozici i z pohledu toho, kdo i naše postoje vnímá skrze záměr nebo arogantní chování („Praha a láska musí zvítězit nad vsí a nenávistí“).

Proto musíme sami odstoupit od polarizujících forem jednání, i když chceme prosazovat univerzální normy.

Strategie 3D: deeskalace, depolarizace, dialog

① Deeskalace: „neber si to osobně“

Konflikty o morální témata (práva, normy, hodnoty, symboly) jsou silně antagonistické, protože zdánlivě neumožňují kompromis a vyjednávání: nelze slevit z práv ani z důstojnosti. V polarizujících konfliktech ale jde jen málokdy o samotné téma sporu, dotýkají se celé řady procesů s nimi spojenými.

Polarizující konflikty ve společnosti mají často následující strukturu: *vyjadřují jiné „potřeby“ než ty, které verbalizují, eskalují z různých důvodů a teprve v poslední řadě jsou důsledkem zásadních neshod v přístupu k zásadnímu tématu jako „rasa“, náboženství a gender.*

Představy o nebezpečí, které nesou představy spojené s pojmy jako „islám“, „gender“ a „nepřizpůsobiví“, se stávají předmětem sporů a silně ukotvených pozic v momentě, kdy má hodně lidí pocit, že symbolizují přístup státu či „elit“, který je znevýhodňuje či opomíjí. Jiným zase symbolizují oběti diskriminace. V samotných sporech ale často vyjadřujeme vlastní strach z negativních změn ve společnosti, ať už jde o pocit upozadění, či o strach z dehumanizování ve společnosti skrze hrubé a nepřátelské výroky. V první řadě tedy jde o to, jak skrze metody nenásilné komunikace vysledovat, co v neshodách můžeme vyjadřovat, a naučit se respektovat tyto různé postoje a pracovat s nimi přímo, ne skrze okliku kulturních válek (například dopady globalizace znevýhodňují určité regiony, profese, věkové a jiné skupiny; postavení školy, náboženství v měnící se společnosti; proměny očekávání mladších generací atd.)

K deeskalaci slouží:

- vcítění se do perspektivy jednotlivých aktérů a snaha porozumět (nikoliv však nezbytně souhlasit) jejich vnímání současnosti a jejich postavení,
- analýza samotné polarizace jako dynamiky, ve které nejde nutně o Romy, muslimy nebo feminismus, ale o vyjádření nesouhlasu a frustrace, či naopak o chladnou instrumentalizaci citlivého tématu ze strany populistů pro politické výhody,
- porozumění tomu, jakou roli v těchto konfliktech hrají média, a jak s tématem pracují.

② Depolarizace: „postav se nad věc“

Polarizace znamená situaci, kdy se zdánlivě formují dvě strany (my a oni, pro a proti) a kdy se jedna skupina formuje jako „druzí“ (othering). Ve většině sporů

neexistují dvě reálné znepřátelené skupiny, jakkoliv se to mohlo třeba během tzv. uprchlické krize v roce 2015 zdát, nebo jak se typicky jeví během prezidentských voleb. Zprv, jsou to polarizující aktéři (politika, média), kteří vynakládají úsilí, aby symbolicky zarámovali určitý spor jako střet dvou vzájemně se vylučujících názorů a jejich skupin, a to tím, že spor definují jako nesmiřitelný a „druhé“ jako hrozbu. Po momentech tzv. superpolarizace většinou následuje rozlišení pozic. Zadrž, žádná strana není homogenní, neměnná a koherentní ve všech „neliberálních“ pozicích. Ve skutečnosti hrají různí více aktivní aktéři hru polarizace vůči tzv. bystanderům, terčům (druzí) a také vůči médiím a institucím, které polarizaci amplifikují a potvrzují.

Zatřetí, je třeba si uvědomit, že neshody jsou zdravé a normální. Co není dobré, jsou agresivní „války“, které z oponenta či člověka s jiným zájmem a zkušeností ve společnosti dělají nepřítele, tedy někoho, kdo nás ohrožuje. Tato proměna z neshody ve válku, či z plurality v polarizaci (my vs. oni) je patologická. Velmi často je ale buďto chvilková (dokud se nepromění) nebo vyvolávaná lidmi, co na ní mají zájem (typicky populisté před volbami, extrémisté), či těmi, co nešťastně tematizují nějakou potřebu.

Právě proto je zásadní pochopit dynamiku sporů a s ní i to, že nepřátelská polarizace není nevyhnutelná, ale do jisté míry umělá, a že místo „rozdmychávání“ lze tyto spory i mírnit a řešit. Když se ptáme, proč určití aktéři jednájí tak, jak jednájí („oběti“, účastníci, pomahači, odpůrci), lze identifikovat jak ty, kteří se sporu přímo účastní (jelikož v něm mají svůj přímý zájem), tak ty, kteří se na něm jej profilují, jakož i třeba instituce, ve kterých jsou určité praktiky různě nastavené (znevýhodňující určité lidi bez explicitní či chtěné diskriminace).

Zde je třeba zmínit i to, že ti, kdo zdánlivě stojí za právy obětí polarizace, nemusí nutně přispívat ke zmírnění sporů. Např. moralizující liberálové, kteří oponenty chápou jako rasisty, misogyny a islamofoby, k polarizaci přispívají už moralizujícím přístupem, podobně jako konspirátoři.

- porozumění vlastní pozicionalitě v rámci polarizačních sporů: co cítím, když se o tématu mluvím, a jakou roli v tom má moje vlastní postavení ve společnosti? Z čeho moje pocity pramení?

③ Dialog

Spory se upevňují tam, kde panuje nějaká neshoda spojená se zásadním společenským jevem: společenskou skutečnost vnímáme každý jinak díky naší

odlišné zkušenosti a myšlenkovém habitu (abychom neřekli vzdělanosti), ale používáme stejná slova.

Slovem „rasa“, gender či náboženství myslíme všichni něco podstatně jiného, odkazujeme však ke stejnému: tato slova potom produkují vlastní pole kontroverzí. Naše představy o „islámu“, „rase“ a „genderu“ odrážejí naše společenské postavení, naši ochotu ke společenské změně a také naši schopnost tyto pojmy chápat jinak než prvoplánovým způsobem.

- **Příklad 1:** Náš vztah k „islámu“ je nesen naším vztahem sekularizované společnosti k náboženství, které funguje jinak, než náboženství nedávných migrantů z tradiční společnosti; „gender“ je mnohoznačné slovo, jakož i pojem spojený s konstruktivistickou perspektivou společnosti; „rasa“ také není biologická danost, ale kategorie, do které se projektují mocenské vztahy ve společnosti.
- **Příklad 2:** Pro jedny „gender“ odkazuje na fundamentální (ale tuhou a pomalou) proměnlivost společenských rolí (rodinných, pracovních, autorit) a identit (sexuálních, vztahových, etnických a rasových), která nám umožňuje do jisté míry společnost pomalu reformovat např. administrativními změnami (skrže práva, odbourávání diskriminace, rovné platy, manželství). Pro druhé to samé slovo označuje nebezpečnou a cizí ideologii, která zahrnuje genderový voluntarismus (zítra si změním pohlaví).
- **Příklad 3:** Pro jedny je rasismus pouze morální kategorie (když odmítám státní pomoc „nepřízpůsobivým“, můžu mít přece romské sousedy a nejsem rasista) a pro druhé jakousi společenskou smlouvu, která skrže diskursivní, administrativní a ekonomické vztahy udržuje jednu skupinu v situaci podřazenosti.

Cílem dialogu je tedy nás vysunout z familiární sociální pozice a odhalit náš vlastní (u každého jiný) bias a předpojetí, a uvědomit si jak rozdílnost přístupů a pojetí, tak i naše osobní zakotvení ve společenských a mocenských vztazích. Jako městský člověk se zkušeností s menšinovostí či diskriminací (např. skrže cestování či biografii) budeme mít zcela jiný přístup k těmto tématům než člověk bez těchto zkušeností. Jako „vzdělaný“ či reflektivní člověk chápeme, že gender, „rasa“ a náboženství jsou komplexní kategorie a nelze je redukovat na jeden rys (šátek, dveře a dávky). Společenské vědy mohou tuto

komplexitu zprostředkovat. Cílem tedy je navnadit účastníky a účastnice k tomu, aby se tázali po obsahu a povaze pojmů, které strukturují naši společenskou zkušenost.

- pokus o přeložení debaty k tématům, na kterých je těžké se shodnout, dokud používáme pojmy, které každý chápeme jinak (rasismus, náboženství, gender)

Cílem cvičení je deeskalovat a depolarizovat kontext, v něm se snažíme obhajovat zásadní pravidla demokratického soužití: důstojnost jednotlivce skrze univerzálně pojatá lidská práva a emancipaci.

Jsme v procesu rozšiřování společenského zájmu a uznání o dosud/stále marginalizované skupiny ve společnosti — ať již jsou to Romové, gender či uprchlíci, a také ženy a jejich autonomie.

6.3

Jak mluvíme o genderu?

Spory kolem genderu — potažmo sexuality, ženských práv a práv LGBTQ+ lidí — byly umožněny zejména tím, že se jedná o mnohoznačný termín, který se z analytické kategorie sociálních věd přelil do běžné mluvy, v níž si žije vlastním životem. V Česku jeho porozumění navíc nepomáhá ani to, že se jedná o slovo cizího původu, a tak jeho význam nelze intuitivně odvodit. I z těchto důvodů ho různí lidé záměrně používají tak, jak se zrovna hodí jejich ideologickému programu.

Navíc ani ve společenských a humanitních vědách není sjednocená představa o tom, co koncept „gender“ znamená.¹ Pro akademické prostředí je příznačné, že se vedou živé diskuze a spory o co nejužitečnější definici určitého konceptu. Nejenže se používá rozdílně napříč disciplínami, mezi vědci a vědkyněmi nepanuje ani absolutní shoda na tom, jak s tímto konceptem systematicky pracovat. Tato dynamika odráží současný stav světa, pro který je dynamická proměnlivost příznačná.

Naším cílem ale není zaplést se do složitých akademických debat. Zajímá nás především to, v jakých podobách se termín „gender“ objevuje v českém veřejném prostoru. Abychom pochopili, odkud úzkosti spojené s debatami o genderu pramení, je třeba porozumět tomu, že konspirační teorie, které se k genderu váží, mají někdy reálný základ. Někteří aktéři jej však záměrně

zkreslili za účelem vyvolání morální paniky a získání politické moci.

Pro některé mluvčí koncept genderu představuje sociálně konstruované společenské role, které ve společnosti tradičně zastávají ženy a muži. Pro jiné může představovat nátlakovou ideologii, jež nutí lidi, aby se chovali podle toho, jestli se narodili do mužského nebo ženského těla. Takoví lidé často volají po zrušení genderu jako rozlišovací kategorie a sní o světě, kde se člověk nemusí identifikovat ani jako muž, ani jako žena.

Ostatní naopak nemají problém s dělením do škatulek, ale s jejich množstvím. Podle nich je dělit lidi jen do dvou škatulek omezující a brání lidem v tom, aby byli sami sebou, a volají po rozšíření těchto kategorií o další typy (odtud pochází katastrofická varování o 66, popřípadě 377 genderech). Když transgender lidé mluví o svém genderu, popisují tím svoje vnitřní nastavení, kdy svět prožívají jako žena, přestože se narodily do mužského těla, nebo jako muž, přestože se narodili do těla ženského.

1 Viz náš text Jak se z genderu stala genderová ideologie.

Jiní chápou gender striktně jako analytickou kategorii, která řeší rozdělení moci ve společnosti a je užitečná hlavně k tomu, aby poukázala na to, že ženy i sto let po tom, co získaly volební právo, mají statisticky stále nižší postavení ve společnosti, ať už se jedná o jejich společenský status, příjem, popř. množství neplacené práce, kterou vykonávají ve prospěch celé společnosti.

Relativní vágnosti termínu „gender“ šikovně využili aktéři, kteří touží po společnosti, v níž rodinu tvoří matka, otec a děti, a po tom, aby k tomuto modelu neexistovaly žádné další alternativy a všichni lidé žili podle tohoto schématu bez ohledu na jejich preferenci. Na rozdíl od ideologií, jako jsou fašismus nebo nacionalismus, neexistuje žádný pevně daný ideový systém, který by šlo označit jako „gender“. Přesto tito aktéři mluví o tzv. „genderové ideologii“ a tím se snaží jakékoliv emancipační snahy, které termín používají k analýze sociálních nerovností, dehonestovat.

Záměrně opomíjí i fakt, že feministky mezi sebou naopak dlouhodobě vedou spory nejen o tom, zda pojem genderu používat, ale i o tom, zda by měla být legální sexuální práce, surrogátní těhotenství nebo zda by feminismus měl být levicový či pravicový. Přesto se ultrakonzervativcům povedlo vytvořit představu, že kdokoli, kdo s termínem „gender“ operuje, je součástí jedné nátlakové skupiny, která tzv. genderovou ideologii propaguje.

Aby dehonestovali aktivismus za práva žen a LGBTQ+ lidí a obor genderových studií, popisují tuto tzv. ideologii jako soubor zavržených etických a sociálních reforem, jmenovitě sexuálních a reprodukčních práv, manželství adopce dětí gay a lesbickými páry, nových reprodukčních technologií, sexuální výchovy, gender mainstreamingu, či ochrany před genderově podmíněným násilím. Lidé, kteří termín genderová ideologie aktivně používají, záměrně ignorují historii tohoto pojmu a vybírají si z ní ty nejvíce problematické momenty, jako např. kontroverzní experimenty sociologů ze 60. let minulého století, a jako matku genderové ideologie označují poststrukturalistickou filosofku Judith Butler.

V interpretaci těchto aktérů, kteří čerpají z konzervativního teologického myšlení a konspiračních teorií, je pojem genderu sice značně zkreslen a některé jím označované aspekty extrémně zveličovány, a přesto — nebo právě proto — se jim podařilo udělat z něj velké politické a společenské téma. Politické subjekty a hnutí, která se prezentují jako bojovníci proti genderové ideologii, dokázaly přesvědčit a na svou stranu získat nemalou část lidí, ve kterých společenské změny probíhající v oblastech genderu a sexuality vyvolávají strach a úzkosti. Často to jsou lidé, jimž bylo vštěpováno to, že jakákoliv odchylka od normálu není v pořádku. Dnes jsou naopak nabádáni k respektu a oslavě diverzity.

Obzvláště těm konzervativnějším z nich se může zdát, že zatímco oni se podřídili diktátu o nutnosti usadit se a založit rodinu, a to často ve vztazích, v nichž se sami necítili šťastní, lidé z mladších generací nerespektují stejná pravidla a dělají si, co chtějí a s kým chtějí. Mají tak pocit, že pevný řád a jimi osvojené představy o tom, jak správně žít, se rozpadají, a že dnešnímu světu přestávají rozumět. Spory okolo otázek genderu a sexuality tak pro ně reprezentují spory o tom, co je a co není dobrý život a co je a co není přirozené.

I proto není dobré jejich úzkosti smést ze stolu jako emoce pramenící z nepochopení problematiky a špatné informovanosti. Tito lidé docela dobře chápou, z čeho mají strach, a ten není naprosto iracionální: přístupy k sexualitě a otázkám genderu se vyvíjí. Někteří aktéři ale dokážou tento strach přetavit v nenávisť. A tomu je třeba předcházet.

7

Slovník
pojmu

Aktér

Jako aktéry chápeme jakékoli subjekty, které jsou schopny samostatného konání a jednání k naplňování (svých) zájmů. Typickým aktérem na politické úrovni jsou politické strany a hnutí, veřejné instituce, média, ale i soukromé subjekty, církve, firmy, neformální občanské organizace atd.

Bias

Bias (předpojatost či zkreslení) označuje soubor našich (částečně) nevědomých postojů, předporozumění a nerefektovaných přesvědčení, který ovlivňuje naše postoje a vnímání světa.

Emancipace

Emancipací je proces osvobozování: nabourávání zažitých představ o sociálním řádu a hierarchiích, narovnávání práv — nejen formálně, ale i ve skutečnosti. Nejvýraznější boje 20. století za emancipaci proběhly a stále probíhají v oblasti postavení žen ve společnosti nebo postavení afroamerického obyvatelstva v USA, o emancipaci však usilují i další skupiny — např. lidé žijící s postižením, lidé s duševním onemocněním a další stigmatizované a marginalizované skupiny.

Gender

Termín gender popisuje společenské role a očekávání, normy a vzorce chování, které jsou připisovány ženám a mužům, a které spoluvytvářejí společenskou hierarchii. Tímto termínem může být myšlen také soubor individuálních projevů, který zahrnuje sexuální orientaci, vyjádření a identitu.

Globalizace

Globalizace je postupný proces, při kterém dochází k propojování a integraci světa na rovině ekonomické, politické, kulturní a sociální. Znamená to také, že jsme konfrontováni a ovlivňováni myšlenkami a idejemi, které vychází z jiného geopolitického (sociálního, kulturního a historického) prostředí.

Islamofobie

Islamofobie označuje souhrn postojů a projevů, které vyjadřují nadřazenost nebo až nenávislný postoj vůči muslimům. Islamofobie souvisí s diskriminací, xenofobií a rasismem.

Istanbulská úmluva

Celým názvem Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí je mezinárodní smlouva přijatá v roce 2011. K tomu, aby byla závazná na úrovni jednotlivých států, je třeba ji ratifikovat. V Česku k této ratifikaci zatím nedošlo. Úmluva zahrnuje legislativní kroky, opatření a nástroje vedoucí k odstraňování násilí na ženách a domácího násilí. Jde např. o podporu obětí, zvyšování informovanosti, dostupnost pomoci nebo práci s násilnými osobami. Z pohledu úmluvy není násilí na ženách a domácí násilí selháním jednotlivých osob, ale systémový problém, který pramení ze společenských nerovností mezi pohlavími a diskriminace.

Kulturní / sociální kapitál

Kromě kapitálu ekonomického disponuje každý člověk kapitálem, jež spočívá zejména v tom, co víme a umíme (v případě kulturního kapitálu), a v tom, koho známe (sociální kapitál). Sociální a kulturní kapitál do značné míry podmiňují naši sociální mobilitu.

Lobbování

Lobbování je takové jednání nebo činnost, která chce docílit změny v rozhodnutích vlády nebo jiných rozhodovacích orgánů ve prospěch toho, kdo lobbování provádí. Tím může být organizace, uskupení, firma nebo jednotlivec. V demokratických společnostech je lobbování obvyklou praxí.

Liberál

Za liberální v českém prostředí označujeme tu část politického spektra nebo voličů, která obhajuje hodnoty liberální demokracie, svou hodnotovou orientací se spíše přiklání hodnotám tradičně chápaným jako „západním“ a tíhne k progresivnějším názorům.

Marginalizovaná skupina / menšina

Jako marginalizované označujeme ty skupiny, které jsou systémově (strukturálně a legislativně) znevýhodňovány, a jejich práva, nároky nebo potřeby nejsou brány vážně nebo nejsou zohledňovány — často proto, že jejich hlas není dostatečně reprezentován nebo je vnímán jako minoritní. Pojem „menšina“ bývá často používán v českém prostředí tak, že vytváří dojem, že lze všechny lidi jednoduše rozdělit do většiny a menšiny. Tak tomu ale není. Všichni sdílíme charakteristiky (pohlaví, sexuální orientaci, zdravotní

či tělesný stav, etnicitu, občanství aj.), které z nás mohou činit v některých případech většinu, a v jiných menšinu.

Misogynie

Jedná se o taková osobní přesvědčení, systémová opatření nebo chování, která vedou ke zhoršení postavení žen ve společnosti, k jejich diskriminaci, přímo ohrožují jejich well-being, nebo dokonce zdraví a životy.

Moc

Moc je schopnost ovlivňovat lidi, situace, věci nebo události. V daném kontextu chápeme moc obecně jako schopnosti lidí něco měnit či ovlivňovat. Moc se může uplatňovat v různých oblastech (např. politická moc, ekonomická moc, sociální nebo psychologická moc). S mocí také úzce souvisí vliv, který chápeme jako schopnost jedince nebo skupiny prosadit svou vůli. Síla vlivu se přímo odvíjí od množství moci a schopnosti ji použít.

Othering (zjinačování)

Othering je ve společnostech běžný proces, během něhož dochází k rozdělování lidí na my vs. oni. Klíčovou roli zde hraje tzv. rámování, kdy jsou cizí skupině připsovány určité charakteristiky, zpravidla protikladné charakteristikám skupiny naší. Podílí se na tom nejen konkrétní lidé, ale také mediální a kulturní produkce a různá politická a administrativní rozhodnutí. Se sebe-pochopením jedné skupiny se typicky pojí odmítání rysů skupiny druhé, respektive vytváří se představy nadřazenosti a podřízenosti, či přímo podřadnosti: např. bílý vs. černý, zodpovědný vs. nepřizpůsobivý, civilizovaný vs. nemoderní atd. K otheringu patří především připisování určitých vlastností na základě stereotypů o skupině lidí, ale také vytváření morální paniky a pocitu ohrožení různými negativně rámovanými skupinami.

Pozicionalita

Pozicionalita je sociálně-vědní koncept, který říká, že způsob a produkce poznání a nauky o světě je vždy ovlivněn naší pozicí ve společnosti. Naše pohlaví, sexualita, věk, etnická příslušnost, kulturní zázemí i ekonomický status jsou všechno proměnné, které determinují, jaké zkušenosti se světem máme, s čím jsme se na základě naší žité zkušenosti setkali nebo naopak nesetkali, a tedy i jak svět interpretujeme. Reflexe pozicionality je důležitá při výzkumech a v dalších oblastech vědy a vzdělávání, ale i v běžném životě.

Privilegium (výsada)

Privilegium značí možnost jednotlivce či skupiny participovat na statcích, službách či hodnotách, z jejichž užívání jsou ostatní vyloučeni. Existence privilegií obecně souvisí s nedostatkostí žádaných statků ve světě, jehož zdroje jsou omezeny. Kromě toho existují sociální mechanismy, které dokáží vydělit z populace privilegovanou část umělým způsobem. Je tomu tak proto, že pouhá participace na privilegiích je považována za hodnotu samu o sobě. Distribuce privilegií je ve všech společnostech funkcí distribuce moci, která ovšem mívá různou podobu. Nejrozšířenější mechanismus distribuce privilegií je založen na moci institucionalizované do podoby úřední pozice a na moci institucionalizované do podoby soukromého vlastnictví. Oba hlavní zdroje privilegií se mohou mnoha způsoby kombinovat. Privilegizace má tendenci stávat se dědičnou. To bývá pravidelně zdrojem napětí, neboť dědičnost privilegií neimplikuje dědičnost schopností. V posledních letech budí stále větší pozornost faktická privilegizace populace vyspělých zemí ve srovnání s životními podmínkami převážné většiny světové populace. Tato forma zděděné privilegizace zatlačuje svým významem do pozadí distribuci privilegií v rámci jednotlivých společností.

Polarizace

Polarizace označuje proces, při kterém dochází k ostrému vymezení se vůči ostatním skupinám v rámci jedné společnosti do takové míry, kdy se jedna skupina cítí být naprosto oddělena od členů skupin ostatních — typicky jsou to kulturní, ekonomická, náboženská nebo politická východiska, která způsobují toto rozdělení. Důsledkem polarizace je zvyšování napětí ve společnosti, narušení sociálních vazeb a soudržnosti.

Rámování

Teorie rámování vychází z poznání, že způsob, jakým nám jsou sdělovány informace (neboli jak jsou rámovány) významně ovlivňuje naši percepci daného sdělení a naši interpretaci. Typicky lze sledovat v médiích, jak ty samé události mohou být zasazeny do různých rámců, což pak zásadním způsobem proměňuje, jak budou tyto zprávy přijaty a jak na ně budeme reagovat.

Rasismus

Rasismus je systém nadvlády jedné skupiny nad ostatními na základě „rasového“ klíče, který se projevuje jejich

vyvlastňováním, vykořisťováním, vyloučením z přístupu k materiálním a nemateriálním zdrojům a službám či omezením takového přístupu. Základem rasismu jakožto společenského systému je rasizace, tj. proces, jímž dochází k rozdělování lidí do hierarchicky uspořádaných skupin, tj. „ras“. „Rasa“ je společenským konstruktem, který nemá oporu v biologii. Genetici potvrdili, že existuje pouze jedna lidská rasa. Součástí vytváření kategorie „rasy“ je představa o nadřazenosti a podřazenosti různých „ras“. Tato představa potom slouží k ospravedlnění rasistického systému jakožto „přirozeného“ stavu věcí.

Systémové / strukturální nerovnosti

Jedná se o nerovnosti a znevýhodnění, které nejsou výsledkem dispozic jednotlivce, ale jsou výsledkem fungování společenského systému. Ten tyto nerovnosti může přímo produkovat a dále reprodukovat prostřednictvím svých struktur a institucí. Typickým příkladem systémových nerovností jsou ty ve vzdělávání, kdy dochází k reprodukování vzdělanostních nerovností — děti rodičů s nižším vzděláním mají nižší šanci, že dosáhnou vyššího vzdělání. Zároveň je tento proces posilován segregovacími praktikami na základě etnické identity. Ať už jde o neopodstatněné přeřazování do speciálních škol, nebo o vytváření segregovaných škol, část žactva je vyčleňována z mainstreamového vzdělávání.

Třída

Třída je sociální skupina definovaná typicky příjmem nebo bohatstvím jedince či domácnosti. S ekonomickým postavením jde ruku v ruce odlišná podoba kulturního kapitálu. Obojí přispívá k utváření našeho postavení ve společnosti. Třídní status odkazuje k prostředí, do kterého se rodíme, a jako takové má dopad na naše životní volby a do velké míry předurčuje, jak se náš život bude vyvíjet.

Autorský tým

Václav Walach působí na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a na katedře antropologie Západočeské univerzity v Plzni. Zabývá se teorií a praxí bezpečnosti, kriminalitou a její kontrolou a marginalizací Romů. Teoreticky vychází zejména z kritických bezpečnostních studií, kulturní a narativní kriminologie a sociální teorie Pierra Bourdieu. V posledních deseti letech provedl několik výzkumných projektů zaměřených na zkušenosti chudých Romů v segregovaných městských oblastech. Výstupy jeho výzkumné práce byly publikovány v předních akademických časopisech, vydávaných v Česku i zahraničí. Vedle svých akademických úvazků působí v obecně prospěšné společnosti In IUSTITIA, která se zabývá problematikou předsudečného násilí. Zatím poslední projekt se zaměřuje na souvislost mezi tímto násilím a zdravotním postižením.

Zora Hesová se zabývá moderním islámem a rolí náboženství v politice. Působí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, předtím vedla mezinárodní projekty Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) v Egyptě. Studovala v jižní Francii, v Berlíně a v Sarajevu. V posledních letech zkoumá islámské instituce na Balkáně a kulturní války ve střední Evropě.

Eva Svatoňová získala doktorský titul na Katedře globálních studií na univerzitě v Aarhusu. Ve své dizertační práci se zabývala vývojem a současnými podobami českého anti-feminismu. Od roku 2022 působí jako postdoktorandka na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a na Katedře sociologie Fakulty sociálních věd v Kodani. Ve své práci vychází především z teorie sociálních hnutí, diskurzivní teorie a sociokulturních přístupů, a věnuje se především studiu krajní pravice, populismu a kulturních válek. Svou práci publikovala v několika zahraničních časopisech a kolektivních monografiích.

Kateřina Kilianová se dlouhodobě věnuje lidskoprávním a globálním tématům, zejména migraci a feminismu, a neformálnímu vzdělávání. Její přístup je holisticky orientovaný.

Anna Demčuk vystudovala magisterský studijní program Mezinárodní vztahy na Masarykově univerzitě v Brně. Už od dob svého studia se zajímala o alternativní způsoby a metody vzdělávání. Absolvovala několik kurzů, které se věnovaly vzdělávání: Kritické myšlení pro pedagogy, Základy nenásilné komunikace, Nenásilná komunikace ve školní třídě, Vedení reflexí a jiné.

Momentálně působí v neziskové organizaci NESEHNUTÍ, kde se věnuje přímé práci se zranitelnými skupinami (zejména s uprchlíky a migranty) a také vzdělávání. Vyvíjí a lektoruje vzdělávací programy zaměřené na práci s náročnými tématy, uvědomění si své pozice ve světě a aktivní sociální změnu. Je družstevnice a aktivistka.